

Vammaisten henkilöiden osallisuuden turvaaminen vammaispalveluissa

Osallisuustyöryhmän raportti

Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2020:37

Vammaisten henkilöiden osallisuuden turvaaminen vammaispalveluissa

Osallisuustyöryhmän raportti

Sosiaali- ja terveysministeriö
ISBN PDF: 978-952-00-8419-6
Kuvat: Kannen kuvat: Tuula Holopainen, Irmeli Huhtala, Kuvatoimisto Rodeo, Shutterstock
Taitto: Valtioneuvoston hallintoyksikkö, Julkaisutuotanto

Helsinki 2020

Kuvailulehti

Julkaisija	Sosiaali- ja terveysministeriö	16.12.2020	
Tekijät	Sirkka Sivula		
Julkaisun nimi	Vammaisten henkilöiden osallisuuden turvaaminen vammaispalveluissa Osallisuustyöryhmän raportti		
Julkaisusarjan nimi ja numero	Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2020:37		
Diaari/hankenumero	VN/12528/2019 STM129:00/2019	Teema	
ISBN PDF	978-952-00-8419-6	ISSN PDF	2242-0037
URN-osoite	http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-8419-6		
Sivumäärä	49	Kieli	suomi
Asiasanat	vammainen, vammaispalvelut, osallisuus		
Tiivistelmä	<p>Sosiaali- ja terveysministeriö asetti 13.12.2019 työryhmän arvioimaan ja valmistelemaan säännösehdotuksia vammaisten henkilöiden osallisuuden turvaamiseksi heitä koskevien palveluiden asiakasprosessissa. Työryhmän tavoitteena oli turvata ja lisätä entisestään vammaisten henkilöiden osallisuutta heitä koskevassa päätöksenteossa ja palvelujen järjestämisessä; selvittää palvelujen järjestämistavan valintaa koskevia oikeussuojakeinoja; parantaa palvelujen laatua ja vahvistaa oikeutta yksilöllisiin tarpeisiin perustuviin palveluihin sekä lisätä vammaisten henkilöiden yhdenvertaisuutta.</p> <p>Työryhmän työskentelyn pohjana oli vammaispalvelulainsäädännön kokonaisuudistusta koskenut, keväällä 2019 rauennut hallituksen esitys (HE 159/2018).</p> <p>Työryhmän ehdotukset koskevat vammaispalvelulain ja sosiaalihuoltolain asiakasprosessiin liittyviä säännösehdotuksia ja perusteluita. Säännökset liittyvät vammaisten henkilöiden osallistumisen ja osallisuuden tukemiseen, palvelutarpeen arviointiin, palvelusuunnitteluun, päätöksentekoon ja päätösten toteuttamiseen.</p> <p>Osallisuutta vahvistavien ehdotusten lisäksi työryhmä ehdottaa, että uuteen vammaispalvelulakiin lisätään useita vammaisen henkilön ennakkolista oikeusturvaa parantavia säännöksiä perusteluineen. Työryhmä ei ehdota muutettavaksi muutoksenhakua koskevia säännöksiä.</p>		
Kustantaja	Sosiaali- ja terveysministeriö		
Julkaisun myynti/jakaja	Sähköinen versio: julkaisut.valtioneuvosto.fi Julkaisumyynti: vnjulkaisumyynti.fi		

Presentationsblad

Utgivare	Social- och hälsovårdsministeriet	16.12.2020
Författare	Sirkka Sivula	
Publikationens titel	Tryggande av delaktigheten för personer med funktionsnedsättning inom funktionshinderservicen – Rapport från delaktighetsarbetsgruppen	
Publikationsseriens namn och nummer	Social- och hälsovårdsministeriets rapporter och promemorior 2020:37	
Diarie-/projektnummer	VN/12528/2019 STM129:00/2019	Tema -
ISBN PDF	978-952-00-8419-6	ISSN PDF 2242-0037
URN-adress	http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-8419-6	
Sidantal	49	Språk finska
Nyckelord	personer med funktionsnedsättning, funktionshinderservice, delaktighet, lagstiftning	
Referat	<p>Social- och hälsovårdsministeriet tillsatte den 13 december 2019 en arbetsgrupp för att bedöma och bereda förslag till bestämmelser om delaktighet för personer med funktionsnedsättning när det gäller klientprocesser inom funktionshinderservicen. Arbetsgruppen hade som mål att trygga och ytterligare öka möjligheterna för personer med funktionsnedsättning att medverka i beslutsfattande och ordnande av service, att förtydliga rättsmedlen för valet av sätt att ordna service, att förbättra kvaliteten på servicen och att stärka rätten till service som baserar sig på individuella behov samt att öka likabehandlingen av personer med funktionsnedsättning.</p> <p>Arbetsgruppens arbete bottnade i regeringens proposition om en totalreform av lagstiftningen om funktionshinderservice som förföll våren 2019 (RP 159/2018 rd).</p> <p>Arbetsgruppens förslag gällde de förslag till bestämmelser och motiveringar som hänför sig till klientprocessen enligt lagen om service och stöd på grund av handikapp och socialvårdslagen. Dessa bestämmelser gäller stödjande av deltagande och delaktighet för personer med funktionsnedsättning, bedömning av servicebehovet, serviceplanering, beslutsfattande och tillämpande av beslut.</p> <p>Utöver de förslag som stärker delaktigheten föreslår arbetsgruppen att det till den nya lagen om funktionshinderservice ska tas in flera bestämmelser som förbättrar det preventiva rättsskyddet för personer med funktionsnedsättning jämte motiveringar. Bestämmelserna om sökande av ändring föreslås inga ändringar.</p>	
Förläggare	Social- och hälsovårdsministeriet	
Beställningar/distribution	Elektronisk version: julkaisut.valtioneuvosto.fi Beställningar: vnjulkaisumyynti.fi	

Description sheet

Published by	Ministry of Social Affairs and Health	16 December .2020	
Authors	Sirkka Sivula		
Title of publication	Securing the inclusion of people with disabilities in disability services — Report by the working group on promoting inclusion		
Series and publication number	Reports and Memorandums of the Ministry of Social Affairs and Health 2020:37		
Register number	VN/12528/2019 STM129:00/2019	Subject	-
ISBN PDF	978-952-00-8419-6	ISSN PDF	2242-0037
Website address URN	http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-8419-6		
Pages	49	Language	Finnish
Keywords	people with disabilities, disability services, inclusion, legislation		
<p>Abstract</p> <p>On 13 December 2019, the Ministry of Social Affairs and Health appointed a working group to assess and prepare proposals for provisions on securing the inclusion of people with disabilities in client processes concerning services designed for them. The aim of the working group was to secure and further increase the inclusion of people with disabilities in the decision-making and organisation of services concerning them; clarify the legal remedies for choosing the way of organising services; improve the quality of services; strengthen the right to receive services that meet individual needs; and increase the equal treatment of people with disabilities.</p> <p>The government proposal for the overall reform of legislation on services for people with disabilities (159/2018), which lapsed in spring 2019, served as the basis for the working group's discussions.</p> <p>The working group's proposals concern the proposed provisions and reasoning related to the client processes in the Act on Disability Services and Assistance and the Social Welfare Act. The provisions concern supporting the inclusion and participation of people with disabilities, assessing the need for services, planning services, and making and implementing decisions.</p> <p>In addition to the proposals for strengthening inclusion, the working proposes that a number of provisions together with their reasoning be added to the new act on services for people with disabilities to improve the ex ante legal protection of people with disabilities. The working group does not propose any amendments to the provisions on appeal.</p>			
Publisher	Ministry of Social Affairs and Health		
Publication sales/ Distributed by	Online version: julkaisut.valtioneuvosto.fi Publication sales: vnjulkaisumyynti.fi		

Sisältö

1	Johdanto	10
1.1	Taustaa	10
1.2	Työryhmätyöskentely ja ehdotusten valmistelu	12
2	Työryhmän ehdotukset	14
2.1	Säännösehdotukset	14
	1. Vammaispalvelulaki	14
	2. Laki sosiaalihuoltolain muuttamisesta	17
2.2	Ehdotukset säännöskohtaisiksi perusteluiksi	19
	1.1 Vammaispalvelulaki	19
	1.2 Laki sosiaalihuoltolain muuttamiseksi	44
3	Muita huomioita	47
	Liitteet	49

SOSIAALI- JA TERVEYSMINISTERIÖLLE

Sosiaali- ja terveysministeriö asetti 13.12.2019 työryhmän vammaisten henkilöiden osallisuuden turvaamiseksi vammaispalveluissa (osallisuustyöryhmä). Työryhmän tehtävänä oli arvioida ja valmistella säännösehdotukset perusteluineen vammaisten henkilöiden osallisuuden turvaamiseksi heidän palveluitaan koskevassa päätöksenteossa. Lisäksi tehtävänä oli arvioida palveluiden järjestämistavan valintaan liittyviä oikeussuojakeinoja.

Työryhmän tavoitteena oli turvata ja lisätä entisestään vammaisten henkilöiden osallisuutta heitä koskevassa päätöksenteossa ja palvelujen järjestämisessä; selventää palvelujen järjestämistavan valintaa koskevia oikeussuojakeinoja; parantaa palvelujen laatua ja vahvistaa oikeutta yksilöllisiin tarpeisiin perustuviin palveluihin sekä lisätä vammaisten henkilöiden yhdenvertaisuutta.

Työryhmän toimikausi oli 7.1.2020-31.5.2020. Toimikautta jatkettiin 9.4.2020 tehdyllä päätöksellä 31.10.2020 saakka, koska koronaepidemian aiheuttamat poikkeusolot estivät työryhmän työskentelyn kevään ja kesän aikana.

Työryhmän raporttia on tarkoitus hyödyntää jatkossa laadittaessa hallitusohjelmaan sisältyvää vammaispalvelulainsäädännön kokonaisuudistusta koskevaa hallituksen esitystä.

Työryhmän puheenjohtajana toimi johtaja Taru Koivisto sosiaali- ja terveysministeriöstä ja varapuheenjohtajana neuvotteleva virkamies Merja Heikkonen vammaisten henkilöiden oikeuksien neuvottelukunnasta (VANE). Työryhmän jäseniä olivat hallitusneuvos Elise Pekkala työ- ja elinkeinoministeriöstä, johtava asiantuntija Päivi Nurmi-Koikkalainen Terveys- ja hyvinvoinnin laitokselta, toimitusjohtaja Markku Virkamäki Kehitysvammaisten palvelusätiöstä, lakimies Tanja Salisma Kehitysvammaisten Tukiliitosta, lakimies Henrik Gustafsson Invalidiliitosta, toiminnanjohtaja Tarja Parviainen Autismiliitosta, toiminnanjohtaja Lisbeth Hemgård Förbundet De Utvecklingsstördas Väl (FDUV) rf:stä, erityisasiantuntija Jaana Viemerö Suomen Kuntaliitosta, ylitarkastaja Sari Vuorilampi Sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontavirastosta, kansalaisuusyksikön johtaja Susanna Hintsala Kehitysvammaliitosta, hallituksen jäsen Virpi Siiskonen Vammaisfoorumi ry:stä, lakimies Marica Nordman Samarbetsförbundet kring funktionshinder (SAMS) rf:sta, erityisasiantuntija Marika Rönnerberg Kuurojen liitosta, varapuheenjohtaja Lasse Jalonen Näkövammaisten liitosta, toimialuejohtaja Tuulikki

Parikka Tampereen yliopistollisesta sairaalasta ja johtava sosiaalityöntekijä Elina Lindström Lohjan kaupungista. Pysyvinä asiantuntijoina olivat hallintopäällikkö Pia Ruotsala-Kangasniemi ja Anne Länsman-Magga Saamelaiskäräjistä, yliopistonopettaja Ulrika Krook Helsingin yliopistosta, johtava lakimies Katariina Huikko Suomen Kuntaliitosta, neuvotteleva virkamies Anne-Mari Raassina ja neuvotteleva virkamies Annika Parsons (31.8.2020 asti), molemmat sosiaali- ja terveysministeriöstä. Asiantuntijasihteereinä toimivat lakimies Kirsi-Maria Malmund sosiaali- ja terveysministeriöstä (17.7.2020 asti) ja lakimies Sirkka Sivula sosiaali- ja terveysministeriöstä (13.9.2020 asti Terveiden ja hyvinvoinnin laitokselta). Teknisenä sihteerinä toimi assistentti Noora Manni sosiaali- ja terveysministeriöstä.

Työryhmä on kuullut asiantuntijoina Pauliina Lampista Vammaisten lasten ja nuorten säätiöstä, Martina Nygårdia Terveiden ja hyvinvoinnin laitokselta, Walteri Siiralaa Turun yliopistollisesta keskussairaalasta, Jukka Sariolaa Hengityshalvauspotilaat ry:stä sekä Elina Nyholmia oikeusministeriöstä.

Saatuun työnsä valmiiksi työryhmä jättää raporttinsa sosiaali- ja terveysministeriölle. Raporttiin liittyy Invalidiliiton, Kehitysvammaisten Palvelusäätiön, Kehitysvammaliiton ja Suomen Kuntaliiton lausumat.

Helsingissä 30.10.2020

Taru Koivisto

Merja Heikkonen

Elise Pekkala

Päivi Nurmi-Koikkalainen

Markku Virkamäki

Tanja Salisma

Henrik Gustafsson

Tarja Parviainen

Lisbeth Hemgård

Jaana Viemerö

Sari Vuorilampi

Susanna Hintsala

Virpi Siiskonen

Marica Nordman

Marika Rönberg

Lasse Jalonen

Tuulikki Parikka

Elina Lindström

Sirkka Sivula

Joulukuu 2020

1 Johdanto

1.1 Taustaa

YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskeva yleissopimus ja vammaispalveluja koskeva lainsäädäntö korostavat vammaisten henkilöiden osallisuutta kaikessa heitä koskevassa päätöksenteossa. Vammaisten henkilöiden palvelut tulee järjestää siten, että ne vastaavat henkilön yksilöllisiin tarpeisiin. Jo nykyinen lainsäädäntö mahdollistaa monipuoliset palveluiden järjestämis- ja toteuttamistavat, mutta näitä mahdollisuuksia ei aina riittävästi hyödynnetä. Monet vammaiset henkilöt kokevat, että he eivät ole aidosti osallisia palvelujen järjestämistä ja toteuttamista koskevassa suunnittelu- ja päätöksentekoprosessissa. Monilla vammaisilla henkilöillä on kielteisiä kokemuksia kilpailuttamisen vaikutuksesta palvelujen laatuun.

Vammaisjärjestöt jättivät 7.3.2018 eduskunnalle kansalaisaloitteen vammaisten henkilöiden välttämättömän avun ja tuen kilpailuttamisen lopettamisesta (KAA 2/2018 vp). Kansalaisaloitteessa nostettiin esille huoli siitä, että vammaiset henkilöt eivät ole asianosaisia eikä heillä ole todellisia oikeussuojakeinoja, kun kunnissa tehdään heidän elämänsä olennaisesti vaikuttavia palvelujen kilpailuttamispäätöksiä. Aloitetta käsiteltiin sekä talousvaliokunnassa että sosiaali- ja terveysvaliokunnassa, joka antoi lausunnon talousvaliokunnalle.

Sosiaali- ja terveysvaliokunta piti lausunnossaan erityisen ongelmallisena sitä, että vammaisten henkilöiden osallisuudesta heitä koskevassa päätöksenteossa ei ole riittävästi huolehdittu, palvelujen jatkuvuutta ei ole turvattu eikä palvelujen käyttäjillä ole riittäviä oikeussuojakeinoja hakea muutosta järjestämistavan valintaan. Valiokunta korosti, että vammaisten henkilöiden palveluissa on kyse keskeisten perusoikeuksien, osallisuuden ja yhdenvertaisuuden, välttämättömän huolenpidon sekä itsemääräämisoikeuden toteutumisesta.

Sosiaali- ja terveysvaliokunta totesi, että palvelujen laadun, tarpeisiin vastaavuuden ja asiakkaan laissa säädelyjen oikeuksien huomioon ottamisen sekä palvelujen jatkuvuuden merkitys korostuu erityisesti pitkäaikaisissa ja elämänmittaisissa palveluissa, kuten asumispalveluissa. Valiokunta totesi myös, että nykyinen kilpailuttamiskäytäntö ei aina täytä YK:n vammaissopimuksen ja kansallisen lainsäädännön vaatimuksia. Hankintamenettely ei myöskään anna riittäviä oikeussuojakeinoja vammaispalvelujen käyttäjille.

Sosiaali- ja terveysvaliokunta totesi vielä, että kunnalla on useita eri tapoja järjestää vammaispalvelut ja että hankintalain mukainen hankintamenettely on vain yksi palvelujen toteuttamistapa. Järjestämistavan valinnassa ja palvelujen toteutuksessa tulee aina ottaa huomioon vammaisen henkilön oikeuksia ja palvelujen laatua turvaava lainsäädäntö.

Talousvaliokunta korosti mietinnössään, että sekä EU:n hankintadirektiivi että kansallinen hankintalaki edellyttävät vammaisten henkilöiden oikeuksien huomioon ottamista, vaikka hankintalainsäädäntö on luonteeltaan menettelytapalainsäädäntöä eikä sellaisenaan määritä vammaispalveluiden sisältöä. Hankintadirektiivin johdanto-osassa on nimenomaisesti todettu, että direktiiviä täytäntöön pantaessa olisi huomioitava YK:n yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista.

Talousvaliokunta totesi, että hankintalain tavoitteena on turvata hankintamenettelyn avoimuus ja tarjoajien syrjimätön kohtelu. Kilpailutuksen kautta voidaan tavoitella parasta hinta-laatusuhdetta. Toisaalta hankintalaki voidaan nähdä myös keinona turvata hankintojen laatua ja avoimuutta: ilman hankintalainsäädännön vaatimuksia hankintoja voitaisiin toteuttaa epätarkoituksenmukaisin perustein tai perustelematta.

Tämän vuoksi talousvaliokunta totesi, että kansalaisaloitteen tavoitteiden toteuttamiseksi esitetty sääntelyratkaisu, vammaispalveluiden sulkeminen pois hankintalainsäädännön soveltamisalasta, ei ole EU:n lainsäädännön asettamien edellytysten vuoksi mahdollinen eikä myöskään hankintojen laadun ja menettelyn avoimuuden näkökulmasta toivottava. Se ei myöskään estäisi kuntia kilpailuttamasta palveluja.

Vaikka talousvaliokunta ei pitänyt mahdollisena kansalaisaloitteeseen sisältyvän lainsäädäntöehdotuksen toteuttamista, tämä ei merkinnyt aloitteen tavoitteiden hylkäämistä: talousvaliokunta piti tärkeänä sekä hyödyntää nykyisen hankintalainsäädännön keinoja että soveltaa vammaispalveluiden sisältöä määrittävää lainsäädäntöä aloitteen tavoitteiden toteuttamiseksi ja selvittää asiaan liittyviä muutostarpeita.

Sosiaali- ja terveysvaliokunnan tavoin talousvaliokunta totesi, että hankintalain menettelytapalainsäädännön luonteisuudesta seuraa, että vammaispalveluiden sisältövaatimukset määrittyvät muun kuin hankintalainsäädännön kautta. Järjestämistavan valinnassa tulee aina ottaa huomioon vammaisen henkilön oikeuksia ja palvelujen laatua turvaava lainsäädäntö.

Eduskunta kävi myös julkisen keskustelun 7.2.2019 vammaisten henkilöiden oikeuksiin liittyen.

Eduskunta hylkäsi kansalaisaloitteeseen sisältyvän lakiehdotuksen vammaispalvelujen kilpailuttamisen kieltämisestä, mutta hyväksyi kolme talousvaliokunnan ehdottamaa lausumaa. Tämän työryhmän toimeksianto liittyy ensimmäiseen lausumaan. Sen mukaan valtioneuvoston tulee nimittää asiantuntijatyöryhmä, joka arvioi ja valmistelee tarvittavat säädösmuutokset, joiden avulla turvataan vammaisten henkilöiden osallisuus ja oikeussuojakeinot heitä koskevassa päätöksenteossa. Työryhmän toimeksiantoa on rajannut mahdollisuus käsitellä vain sosiaali- ja terveysministeriön hallinnonalaan liittyviä vammaispalveluita koskevia kysymyksiä.

Jotta kunnat ja hyvinvointialueet osaisivat jatkossa järjestää palvelut ja toteuttaa hankinnat entistä asiakaslähtöisemmin ja joustavammin, sosiaali- ja terveysministeriö osoitti vammaispalvelujen hankintakäytäntöjen ohjaukseen määrärahan vuodelle 2019. Määrärahalla järjestettiin Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen koordinoima valtakunnallinen koulutuskierron vammaispalvelujen järjestämisestä ja hankinnasta. Koulutus suunniteltiin ja järjestettiin THL:n koordinoiman niin sanotun työrukkasen kanssa tiiviissä yhteistyössä. Työrukkasen kokoonpano oli laaja-alainen ja koostui muun muassa keskeisistä vammaisjärjestöjen toimijoista sekä sosiaali- ja terveysministeriön, työ- ja elinkeinoministeriön, valtiovarainministeriön, Suomen Kuntaliiton, aluehallintovirastojen ja Valviran edustajista.

Koulutuskierron tavoitteena oli varmistaa, että kunnat ja maakunnat hyödyntävät erilaisia palvelujen järjestämistapoja ja osaavat soveltaa hankintalakia niin, että vammaispalveluja koskevan lainsäädännön ja YK:n vammaissopimuksen tavoitteet toteutuvat.

1.2 Työryhmätyöskentely ja ehdotusten valmistelu

Työryhmä kokoontui yhteensä 10 kertaa eli noin kahden viikon välein toimintakuukausinaan. Kokouksissa käytiin läpi ja työstettiin vammaispalveluiden asiakasprosessia koskevia säännöksiä. Työskentelyn pohjana oli vammaispalvelulainsäädännön kokonaisuudistusta koskenut, keväällä 2019 rauennut hallituksen esitys (HE 159/2018). Työtä tehtiin myös kokousten välillä, jolloin työryhmän jäsenet tekivät omia pykälä- ja perusteluehdotuksiaan. Työryhmä päätti kuulla myös ulkopuolisia asiantuntijoita. Teemoina olivat lasten ja nuorten sekä hengityshalvauspotilaiden osallisuuteen liittyvät erityiskysymykset sekä osallisuuteen liittyvä oikeusturva.

Osallisuuden lisäksi toinen tärkeä työskentelyn teema on ollut vammaisen henkilön oikeusturva. Työryhmä ehdottaa, että uuteen vammaispalvelulakiin lisätään useita vammaisen henkilön ennakkollista oikeusturvaa parantavia säännöksiä perusteluineen. Muutoksenhakua koskevia säännöksiä ei ehdoteta muutettaviksi.

Työryhmätyöskentelyn aikana valmistui hallituksen esitysluonnos sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämistä koskevasta uudistuksesta (sote-uudistus). Sote-järjestämislakiluonnoksessa käytetään palvelujen järjestämistapa -käsitteen sijaan tuottamistavan käsitettä. Työryhmän asettamispäätöksen antamisen aikaan puhuttiin samassa merkityksessä järjestämistavasta. Tässä raportissa käsite on päivitetty sote-lakipakettiluonnoksen mukaiseksi eli raportissa käytetään käsitettä tuottamistapa. Lisäksi vapaamuotoisempana, laajemmin palvelun toteuttamista kuvaavana ilmaisuna on käytetty käsitettä toteuttamistapa. Työryhmällä ei ole aikataulusyistä ollut mahdollisuutta ottaa sen laajemmin huomioon sote-järjestämislain sisältöä.

2 Työryhmän ehdotukset

Työryhmän ehdotukset on työstetty muokkaamalla rauenneen vammaispalvelulakia koskevan hallituksen esityksen (HE 159/2018 vp) ensimmäisen luvun pykälää ja perusteluja sekä asiakasprosessiin liittyviä sosiaalihuoltolain muuttamista koskevia pykälää ja perusteluja. Nämä säädökset liittyvät vammaisten henkilöiden palvelutarpeen arviointiin, palvelusuunnitteluun, päätöksentekoon ja niiden toteuttamiseen. Keskeisenä näkökulmana on ollut vammaisen henkilön osallisuus ja oikeusturva tässä prosessissa. Ehdotusten arvioidaan olevan kustannusneutraaleja.

Työryhmän ehdottamat muutokset on merkitty tekstiin **kirkkaansinisellä lihavoidulla tekstillä**.

2.1 Säännösehdotukset

1. Vammaispalvelulaki

Eduskunnan päätöksen mukaisesti säädetään:

1 luku

Yleiset säännökset

1 §

Lain tarkoitus

Tämän lain tarkoituksena on:

1. toteuttaa vammaisen henkilön yhdenvertaisuutta, osallisuutta ja osallistumista yhteiskunnassa;
2. ehkäistä ja poistaa esteitä, jotka rajoittavat vammaisen henkilön yhdenvertaisuuden, osallisuuden ja osallistumisen toteutumista yhteiskunnassa;
3. tukea vammaisen henkilön itsenäistä **elämää** ja itsemääräämisoikeuden toteutumista;
4. turvata vammaisen henkilön yksilöllisen tarpeen **ja edun** mukaiset, riittävät ja laadultaan hyvät palvelut.

3 §

Vammaisen henkilön osallistumisen ja osallisuuden tukeminen

Palvelutarpeen arviointi sekä palvelujen suunnittelu, toteuttaminen ja toteutumisen seuranta on tehtävä yhteistyössä vammaisen henkilön kanssa. Sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annetun lain (812/2000), jäljempänä *sosiaalihuollon asiakaslaki*, 9 ja 10 §:ssä tarkoitetuissa tapauksissa palvelutarpeen arviointi sekä palvelujen suunnittelu, toteuttaminen ja toteutumisen seuranta on tehtävä yhteistyössä vammaisen henkilön ja hänen laillisen edustajansa taikka vammaisen henkilön ja hänen omaisensa tai muun läheisensä kanssa.

Asiakkaan oikeudesta saada selvitys toimenpidevaihtoehdoista säädetään sosiaalihuollon asiakaslain 5 §:ssä sekä asiakkaan itsemääräämisoikeudesta ja osallistumisesta mainitun lain 8–10 §:ssä. Asiakkaan osallistumisesta palvelutarpeen arviointiin sekä asiakassuunnitelman laatimiseen säädetään sosiaalihuoltolain 36, 39 ja 41 §:ssä.

Vammaisen henkilön osallistumista ja osallisuutta on tuettava hänen **etunsa**, toimintakykynsä, ikänsä ja elämäntilanteensa edellyttämällä tavalla. **Vammaisella henkilöllä on oikeus käyttää hänelle soveltuvaa kommunikointikeinoa ja häntä on tarvittaessa tuettava tiedon saannissa sekä oman mielipiteen muodostamisessa ja ilmaisemisessa. Asiakkaan oikeudesta saada valmennus- ja tukipalveluun kuuluvaa päätöksenteon tukea säädetään tämän lain x §:ssä.**

Lapsen ja nuoren mielipiteen selvittämisestä säädetään sosiaalihuoltolain 32 §:ssä. Lapselle ja nuorelle on turvattava riittävä apu ja tuki tiedonsaantiin, kommunikointiin ja vuorovaikutukseen.

4 §

Palvelutarpeen arviointi ja asiakassuunnitelma

Vammaisen henkilön palvelutarpeen arvioinnista säädetään sosiaalihuoltolain 36 ja 37 §:ssä.

Asiakassuunnitelman tekemisestä ja omatyöntekijästä säädetään sosiaalihuoltolain 39 ja 42 §:ssä. Palvelutarpeen arvioinnin ja asiakassuunnitelman yhteydessä tehtävästä monialaisesta yhteistyöstä ja palvelujen yhteensovittamisesta säädetään sosiaalihuoltolain 41 §:ssä.

5 §

Päätöksenteko ja palvelujen toteuttaminen

Palveluja koskevasta päätöksenteosta ja päätösten toimeenpanosta säädetään sosiaalihuoltolain 45 ja 46 §:ssä. **Vammaisen henkilön palveluita koskevat päätökset on tehtävä siten, että ne ovat voimassa toistaiseksi, ellei henkilön oma etu, yksilöllinen tilanne tai palvelun luonne edellytä määräaikaista päätöstä.** Palvelujen jatkuvuuden turvaamisesta säädetään sosiaalihuoltolain 38 §:n 3 momentissa.

Tämän lain perusteella järjestettävän avun, tuen ja palveluiden on vastattava sisällöltään, laadultaan ja määrältään sekä tuottamistavaltaan vammaisen henkilön yksilöllisiin tarpeisiin. Päätös on tehtävä ja palvelut toteutettava ottaen tämän lain lisäksi huomioon, mitä sosiaalihuollon asiakaslaisissa ja sosiaalihuolto-laisissa säädetään itsemääräämisoikeudesta ja osallisuudesta sekä oikeudesta laadultaan hyvään sosiaalihooltoon. Päätöksen on perustuttava asiakkaan palvelutarpeen arvioon ja asiakassuunnitelmaan kirjattuun yksilölliseen avun ja tuen tarpeeseen sekä palveluiden tuottamistapaan. Asiakkaan esittämästä avun ja tuen tarpeesta tai palvelun toteuttamistavasta voidaan poiketa vain perustelusta syystä, joka on kirjattava päätökseen.

Palvelujen järjestäjän on huolehdittava, että vammaisen henkilön yksilöllisen tarpeen ja edun mukaiset eri lakeihin perustuvat palvelut muodostavat tämän lain tarkoitusta toteuttavan **yhtenäisen** kokonaisuuden. Palvelukokonaisuudesta on tarvittaessa tehtävä sosiaalihuoltolain 46 §:n mukainen päätös. **Lisäksi on otettava huomioon, että vammaisen henkilön perheenjäsenet ja muut hänelle läheiset henkilöt saavat välttämättömät vammaisen henkilön omaa palvelukokonaisuutta tukevat ja täydentävät palvelut.**

Sen lisäksi, mitä sosiaalihuoltolain 4 ja 5 §:ssä säädetään asiakkaan ja lapsen edusta, vammaisen lapsen ja nuoren palvelujen toteuttamisessa on otettava huomioon lapsen tai nuoren ikä ja **kehitysvaihe, kieli- ja kulttuuritausta sekä kommunikointitapa,** mielipide, perhesuhteet ja muut läheiset ihmissuhteet sekä osallisuus ja toimintamahdollisuudet lapsen tai nuoren omassa toimintaympäristössä. Palvelut on toteutettava siten, että ne turvaavat **ensisijaisesti** lapsen ja nuoren hyvinvoinnin ja kehityksen **tukien hänen voimavarojaan ja vahvuuksiaan. Sen lisäksi palvelujen on tarpeen mukaan tuettava koko perheen toimintakykyä, osallisuutta ja jaksamista.**

2. Laki sosiaalihuoltolain muuttamisesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti

muutetaan sosiaalihuoltolain (1301/2014) 36, 39 ja 45 §, sellaisena kuin niistä on 36 § osaksi laissa 292/2016, seuraavasti:

36 §

Palvelutarpeen arviointi

Kun kunnallisen sosiaalihuollon palveluksessa oleva on tehtävässään saanut tietää sosiaalihuollon tarpeesta olevasta henkilöstä, hänen on huolehdittava, että henkilön kiireellisen avun tarve arvioidaan välittömästi. Lisäksi henkilöllä on oikeus saada palvelutarpeen arviointi, jollei arvioinnin tekeminen ole ilmeisen tarpeetonta.

Palvelutarpeen arviointi on aloitettava viipymättä ja saatettava loppuun ilman aiheetonta viivytystä. Arvioinnin tekeminen on aloitettava viimeistään seitsemäntenä arkipäivänä siitä, kun asiakas, asiakkaan omainen tai läheinen tai hänen laillinen edustajansa on ottanut yhteyttä sosiaalipalveluista vastaavaan kunnalliseen viranomaiseen palvelujen saamiseksi, jos:

1. henkilö on yli 75-vuotias;
2. henkilö saa vammaisetuksista annetun lain (570/2007) 9 §:n 3 momentin 3 kohdassa tarkoitettua ylintä hoitotukea;
3. **henkilö hakee vammaispalvelulain (/) perusteella palveluja**

Erityistä tukea tarvitsevan lapsen palvelutarpeen arviointi on aloitettava viimeistään seitsemäntenä arkipäivänä asian vireille tulosta ja arvioinnin on valmistuttava viimeistään kolmen kuukauden kuluessa vireille tulosta.

Arviointi tehdään asiakkaan elämäntilanteen edellyttämässä laajuudessa **yhdessä** asiakkaan ja tarvittaessa hänen omaisensa ja läheisensä sekä muiden toimijoiden kanssa. Arviointia tehtäessä asiakkaalle on selvitettävä hänen yleis- ja erityislainsäädäntöön perustuvat oikeutensa ja velvollisuutensa sekä erilaiset **palvelujen toteuttamisvaihtoehdot** ja niiden vaikutukset samoin kuin muut seikat, joilla on merkitystä hänen asiassaan. Selvitys on annettava siten, että asiakas riittävästi ymmärtää sen sisällön ja merkityksen. Kun arvioidaan henkilön toimintakykyä ja palvelutarvetta erilaisissa toimintaympäristöissä, on otettava huomioon henkilön **elämäntilanne kokonaisuudessaan**.

Arviointia tehtäessä on kunnioitettava asiakkaan itsemääräämisoikeutta ja otettava huomioon hänen toiveensa, mielipiteensä ja yksilölliset tarpeensa. Erityistä huomiota

on kiinnitettävä lasten ja nuorten sekä vammaisten ja erityistä tukea tarvitsevien henkilöiden itsemääräämisoikeuden kunnioittamiseen. Ikääntyneen väestön palvelutarpeen selvitystä tehtäessä on lisäksi noudatettava vanhuspalvelulakia. Vammaisen henkilön palvelutarvetta arvioitaessa on lisäksi noudatettava vammaispalvelulakia.

Vammaisen henkilön osallisuus tulee varmistaa vammaispalvelulain 3 §:n mukaisesti. Lastensuojelutarpeen selvittämisestä palvelutarpeen arvioinnin yhteydessä säädetään lastensuojelulaissa. Palvelutarpeen arvioinnista vastaa palvelutarpeen arvioimisen kannalta tarkoituksenmukainen sosiaalihuollon ammattihenkilöistä annetun lain (817/2015) 3 §:ssä tarkoitettu sosiaalihuollon ammattihenkilö, jollei muulla laissa toisin säädetä. Erityistä tukea tarvitsevien lasten ja muiden erityistä tukea tarvitsevien henkilöiden palvelutarpeen arvioinnin tekemisestä vastaa virkasuhteessa oleva sosiaalityöntekijä.

39 §

Asiakassuunnitelma

Palvelutarpeen arviointia on täydennettävä asiakkaalle laadittavalla asiakassuunnitelmalla tai muulla vastaavalla suunnitelmalla, jollei suunnitelman laatiminen ole ilmeisen tarpeetonta. Suunnitelma on laadittava, jollei siihen ole ilmeistä estettä, yhdessä asiakkaan **ja tarvittaessa hänen omaisensa, läheisensä tai muun edustajan kanssa.**

Asiakassuunnitelma sisältää asiakkaan palvelutarpeen edellyttämässä laajuudessa:

- 1) **asiakkaan, työntekijän ja tarvittaessa asiakkaan läheisen arvion asiakkaan vahvuuksista ja voimavaroista sekä toimintakyvystä ja -rajoitteista;**
- 2) **asiakkaan ja työntekijän sekä tarvittaessa asiakkaan läheisen yhdessä asettamat tavoitteet, joihin sosiaalihuollon avulla pyritään;**
- 3) **asiakkaan ja ammatillisen arvion sekä tarvittaessa asiakkaan läheisen arvion tuen tarpeesta;**
- 4) **selvityksen henkilön elämäntilanteen ja toimintaympäristön vaikutuksesta asiakkaan toimintakykyyn;**
- 5) **asiakkaan ja ammatillisen arvion tarvittavista palveluista ja toimenpiteistä sekä tarvittaessa asiakkaan läheisen tai asiakkaan kutsuman tukihenkilön arvion tarvittavista palveluista ja toimenpiteistä;**
- 6) **omatyöntekijän tai muun asiakkaan palveluista vastaavan työntekijän arvio asiakkaan kannalta välttämättömistä sosiaalipalveluista sekä niiden alkamisajankohdasta ja kestosta;**
- 7) **asiakkaan ja tarvittaessa asiakkaan läheisen ehdotuksen palveluiden tuottamistavasta, jolla voidaan parhaiten vastata hänen tarpeisiinsa;**
- 8) **arvion asiakkuuden kestosta;**
- 9) **tiedot siitä, kuinka usein asiakas ja omatyöntekijä tai muu asiakkaan palveluista vastaava työntekijä tapaavat;**
- 10) **tiedot eri alojen yhteistyötahoista, jotka osallistuvat asiakkaan tarpeisiin vastaamiseen ja vastuiden jakautuminen niiden kesken;**
- 11) **suunnitelman toteutumisen seuranta, tavoitteiden saavuttamista ja tarpeiden uudelleen arviointia koskevat tiedot.**

Asiakassuunnitelma on tarkistettava tarvittaessa. Suunnitelman sisältö on sovittava yhteen henkilön tarvitsemien muiden hallinnonalojen palvelujen ja tukitoimien kanssa. Velvollisuudesta suunnitelman laatimiseen sekä suunnitelman sisällöstä ja asiaan osallisista on lisäksi voimassa, mitä niistä erikseen säädetään. Sen estämättä, mitä muualla laissa säädetään, asiakkaan suostumuksella voidaan laatia sosiaalihuollon ja muiden hallinnonalojen palveluja ja tukitoimia koskeva yhteinen suunnitelma, jossa on suunnitelman laatimiseen ja käyttöön nähden tarpeellisia tietoja. Yhteisen suunnitelman laatimisesta ilman asiakkaan suostumusta säädetään erikseen.

Jos asiakkaan tukena toimii omaisia tai muita läheisiä henkilöitä, heidän tukemiseensa liittyvä suunnitelma laaditaan tarvittaessa erikseen.

2.2 Ehdotukset säännöskohtaisiksi perusteluiksi

1.1 Vammaispalvelulaki

1 luku Yleiset säännökset

1 §. Lain tarkoitus. Pykälässä säädettäisiin vammaisten henkilöiden sosiaalihuollon erityispalveluja koskevan uuden vammaispalvelulain tarkoituksesta. Tarkoitussäännös ohjaa ehdotetun lain toimeenpanoa sekä palveluja koskevien säännösten tulkintaa ja soveltamista myös yksittäisten päätösten tasolla. **Tämä tarkoittaa esimerkiksi sitä, että lain tarkoitus tulee aina ottaa huomioon palveluiden suunnittelu- ja päätöksentekoprosessissa. Lain tarkoitus ohjaa myös palvelujen toteuttamistavan valinnassa.** Säännös olisi periaatteiltaan saman sisältöinen nykyisen vammaispalvelulain 1 §:n kanssa, **mutta** siinä on otettu huomioon perusoikeus- ja ihmisoikeussäätelyssä tapahtunut kehitys. **Lain tarkoituspäykälään on kirjoitettu keskeisimmät perustuslain ja YK:n vammaissopimuksen periaatteet, joita tällä lailla on tarkoitus toteuttaa.**

Perustuslain 19 §:n 1 momentti turvaa oikeuden välttämättömään huolenpitoon ja toimeentuloon. Se tarkoittaa muun muassa ihmisarvoisen elämän perusedellytysten luomista kaikille. Säännöksen on katsottu luovan suoran subjektiivisen oikeuden välttämättömään huolenpitoon. Perusoikeusuudistukseen johtaneen hallituksen esityksen mukaan ihmisarvoisen elämän perusedellytyksiä turvaavat erityisesti oikeus kiireelliseen sairaanhoitoon sekä erät lasten, vanhusten, vammaisten ja kehitysvammaisten

henkilöiden huoltoon kuuluvat tukitoimet. Oikeuskirjallisuudessa ja ylimpien lainvalvojien ratkaisukäytännössä (esimerkiksi OKA dnro 1052/1/06) on lähdetty siitä, että ilmaisu ”ihmisarvoisen elämän” turva on hyvin perustein tulkittavissa tarkoittavan jotain enemmän kuin pelkästään biologiselle olemassaololle välttämättömien edellytysten turvaamista. Ehdotetun lain keskeinen lähtökohta on, että vammaisen henkilön itsemääräämisoikeus ja osallisuus toteutuvat olennaisena osana ihmisarvoista elämää. Vammaisella henkilöllä on oltava mahdollisuus päättää itse omista asioistaan ja osallistua yhdenvertaisesti muiden kanssa yhteiskunnan toimintaan.

Pykälän *1 kohdan* mukaan lain tarkoituksena on toteuttaa vammaisten henkilöiden yhdenvertaisuutta, osallisuutta ja osallistumista yhteiskunnassa. Suomi on sitoutunut YK:n ja Euroopan unionin jäsenvaltiona edistämään yhteiskuntaa, joka on avoin kaikille. YK:n vammaissopimus korostaa vammaisten henkilöiden yhdenvertaista oikeutta nauttia täysimääräisesti ihmisoikeuksista ja perusvapauksista kaikilla yhteiskunnan osa-alueilla. **Vammaissopimuksen 1 artiklan mukaan sopimuksen tarkoituksena on edistää, suojella ja taata kaikille vammaisille henkilöille täysimääräisesti ja yhdenvertaisesti kaikki ihmisoikeudet ja perusvapaudet sekä edistää vammaisten henkilöiden synnynnäisen arvon kunnioittamista.** Myös esteettömyys on sopimuksen läpileikkaava periaate.

Vammaiset henkilöt ovat YK:n alkuperäiskansajulistuksen artiklan 22 mukainen erityisryhmä, jonka oikeuksiin on kiinnitettävä erityistä huomiota pantaessa julistusta täytäntöön. Julistuksen 21 artiklan mukaan alkuperäiskansoilla on syrjimättömän oikeus taloudellisten ja sosiaalisten olojensa parantamiseen muun muassa koulutuksen, työllisyyden, ammatillisen koulutuksen ja uudelleen koulutuksen, asumisen, puhtaanapidon, terveyden ja sosiaaliturvan aloilla. Lakiesityksellä on mahdollista edistää julistuksen periaatteiden toteutumista käytännössä.

Perustuslain 6 § sisältää yhdenvertaisuussäännöksen ja kiellon asettaa ihmisiä eri asemaan ilman hyväksyttävää perustetta muun muassa vammaisuuden perusteella. Syrjinnän kiello sisältää segregaaation kiellon, joka tarkoittaa sosiaalipalveluissa sitä, että vammaisten henkilöiden palvelut eivät saa johtaa vammaisten henkilöiden eristämiseen muusta yhteiskunnasta ja muista ihmisistä. Vammaisten henkilöiden yhdenvertaisuuden ja syrjimättömyyden vaatimus on kirjattu myös yhdenvertaisuuslakiin. Yhdenvertaisuuden edistäminen on ehdotetun lain läpileikkaava periaate, joka edellyttää jokaisen vammaisen henkilön yksilöllisen elämäntilanteen ja avun tarpeen arviointia **yhdessä henkilön kanssa ja hänen tahtoaan ja mielipidettään kunnioittaen.** Yhdenvertaisuutta **tulee tarkastella sekä suhteessa vammattomiin henkilöihin että vammaisten henkilöiden välillä.**

Vammaispalveluja koskevan lainsäädännön ohella on lukuisia muitakin säännöksiä, joilla vammaisten henkilöiden yhdenvertaisuutta yhteiskunnassa toteutetaan. Viranomaisen on päätöksenteossa ja palvelutarpeen arvioinnissa otettava huomioon esimerkiksi yhdenvertaisuuslain 5 §:n vaatimukset yhdenvertaisuuden edistämismääräyksistä, **9 §:n mukainen positiivinen erityiskohtelu** sekä 15 §:n velvoite tehdä kohtuullisia mukautuksia, jotka voivat yksittäistapauksessa edellyttää myös poikkeamista vammaispalveluja koskevista pääsäännöistä asiakkaan eduksi.

Pääperiaatteena sosiaalipalveluissa on, että vammaisen henkilö saa palvelut osana yleistä palvelujärjestelmää yhdenvertaisesti muiden kanssa. Maakunnan on huolehdittava palvelujen soveltuvuudesta ja esteettömyydestä tarvittaessa kohtuullisten mukautusten avulla vammaissopimuksen, perustuslain ja yhdenvertaisuuslain velvoitteiden mukaisesti. Viittomakielilain 3 §:n mukainen viranomaisen edistämismääräys velvoittaa maakuntaa edistämään viittomakieltä käyttävän mahdollisuuksien mukaan omaa kieltään ja saada tietoa omalla kielellään. Yleislait ja niiden perusteella järjestettävät palvelut eivät kuitenkaan aina turvaa riittäviä ja sopivia palveluja vammaisille henkilöille. Ehdotettu laki täydentäisi yleisiä sosiaalipalveluja **ja turvaisi vammaisen henkilön tarvitseman avun ja tuen** tilanteissa, joissa yleiset palvelut eivät ole vammaiselle henkilölle riittäviä ja sopivia. **Edellytyksenä olisi lisäksi, että** ehdotetut erityispalvelut ovat henkilölle välttämättömiä tavanomaisessa elämässä suoriutumisen ja osallisuuden toteutumisessa.

Myös yksityisillä toimijoilla on oma roolinsa yhdenvertaisuuden turvaamisessa. Tämä velvoite sisältyy esimerkiksi yhdenvertaisuuslain 15 §:ssä tarkoitettuun velvoitteeseen huolehtia kohtuullisista mukautuksista tavaroiden ja palveluiden tarjoamisessa. Vammaispalveluja koskeva erityislainsäädäntö ei yksinään toteuta vammaisen henkilön yhdenvertaisuutta, osallisuutta ja osallistumista yhteiskunnassa.

Osallisuus on osallistumista laajempi käsite. Osallistuminen tarkoittaa esimerkiksi tapahtumassa mukana olemista, mutta ei välttämättä aktiivisen toimijan roolia. Osallistuminen on osallisuuden ehdoton edellytys. Osallisuus tarkoittaa toimijuutta omassa elämässä, kuten esimerkiksi päätöksenteossa ja sosiaalisesti merkityksellisissä vuorovaikutussuhteissa. Osallisuuden toteutuminen edellyttää riittävien resurssien käytettävissä oloa. Yksilötasolla osallisuus ilmenee kokemuksena ja yhteisössä jäsenten keskinäisenä arvostuksena, luottamuksena sekä mahdollisuutena vaikuttaa yhteisössä. Yhteiskunnan tasolla osallisuus tarkoittaa mahdollisuuksien ja oikeuksien toteutumista sekä ihmisten keskinäistä vastavuoroisuutta. Poliitiikan tasolla osallisuudella tarkoitetaan toimienpiteitä, joilla vahvistetaan ihmisten osallistumista ja osallisuutta yhteiskunnassa.

Osallisuus ja osallistuminen avun ja tuen tarpeiden arvioinnissa ja palvelusuunnittelussa sekä palveluiden toteuttamisessa merkitsevät oikeutta olla mukana yhdessä aktiivisesti suunnittelemassa ja toteuttamassa palveluita sekä oikeutta ilmaista itseään ja tulla kuulluksi sekä vaikuttaa prosessissa. Vammaissopimus edellyttää sopimusvaltioiden huolehtivan siitä, että vammaiset henkilöt ovat osallisia yhteisöissään. **Vammaisen henkilön osallistumista ja osallisuutta on tuettava siten, kuin hänen toimintakykynsä, etunsa, ikänsä ja elämäntilanteensa edellyttävät.**

Pykälän 2 kohdan tavoite on sidoksissa 1 kohtaan. Ehdotuksen mukaisilla erityispalveluilla ehkäistäisiin ja poistettaisiin esteitä, jotka rajoittavat vammaisen henkilön yhdenvertaisuuden, osallisuuden ja osallistumisen toteutumista yhteiskunnassa. Tarkoitus olisi etukäteen ja suunnitellusti poistaa ja ehkäistä eri tavoin vammaisten henkilöiden kohtaamia yhdenvertaisuuden esteitä. Esteet, joita vammaiset henkilöt kohtaavat toimintarajoitteestaan johtuen ovat sellaisia, joita vammattomilla henkilöillä ei ole. Eri tavoin vammaisten henkilöiden kohtaamat esteet voivat myös poiketa toisistaan hyvinkin paljon. Ehdotetut erityispalvelut ovat sellaisia, joita muut eivät tarvitse, **mutta jotka ovat vammaiselle henkilölle välttämättömiä.**

Esteiden poistamisella tarkoitetaan esimerkiksi esteettömyyttä ja saavutettavuutta. Vammaissopimuksen 9 artiklan mukainen esteettömyys liittyy laajasti vammaisen henkilön omaan toimintaympäristöön sekä tiedon saavutettavuuteen. Esteettömyys on vammaissopimuksen läpileikkaava periaate. Yleinen esteettömyys vammaisten henkilöiden osallisuuden ja osallistumisen turvaamiseksi ei kuitenkaan aina riitä, vaan lisäksi tarvitaan toimintarajoitteista aiheutuviin vammaisen henkilön yksilöllisiin tarpeisiin liittyviä erityispalveluita.

Pykälän 3 kohdassa asetettaisiin lähtökohdaksi ehdotetun lain mukaisten palvelujen järjestämisessä se, että ne tukevat vammaisen henkilön itsenäistä **elämää** ja itsemääräämisoikeuden toteutumista. Lain tarkoituksena olisi tukea vammaisia ihmisiä siten, että he saavat omat voimavaransa, kykynsä, taitonsa ja tietonsa parhaalla mahdollisella tavalla käyttöön. Itsenäinen **elämä** voidaan määritellä **ainakin** omatoimiseksi tekemiseksi ja suoriutumiseksi, jolloin henkilö itse **oman tahtonsa ohjaamana** tekee asioita ilman ulkopuolista apua. Itsenäisellä **elämällä** tarkoitettaisiin lisäksi henkilön toimimista jokapäiväisessä elämässään avustettuna tai tuettuna mukautusten ja palvelujen avulla. Vammaisen henkilön oman näkemystensä, **tahdon ilmaisun** ja tavoitteiden tulisi mahdollisimman pitkälle ohjata toimintaa. Näkemystensä ja tavoitteidensa ilmaisemiseen vammaiselle henkilölle olisi tarvittaessa annettava apua ja tukea.

Itsemääräämisoikeuden voidaan katsoa kuuluvan Suomen perusoikeusjärjestelmään osana oikeutta henkilökohtaiseen vapauteen, koskemattomuuteen ja turvallisuuteen. Perusoikeusuudistuksen esitöiden mukaan henkilökohtainen vapaus on luonteeltaan

yleisperusoikeus, joka suojaa ihmisen fyysisen vapauden ohella myös hänen tahdonvapauttaan ja itsemääräämisoikeuttaan. Yksilön itsemääräämisoikeuden, oikeuden määrätä itsestään ja toimistaan, todetaan perusoikeusuudistusta koskevassa hallituksen esityksessä olevan monien muiden oikeuksien käytön perustana. Itsemääräämisoikeus liittyy kiinteästi myös perustuslain 10 §:n yksityiselämän suojaan. Myös muilla toimijoilla on velvollisuus kunnioittaa yksilön tai ryhmän itsemääräämisoikeutta. Itsemääräämisoikeus on yksi vammaissopimuksen **3 artiklassa mainituista** kantavista periaatteista. **Se edellyttää, että vammaisen henkilön oma tahto ja mielipide selvitetään ja otetaan huomioon asiakasprosessin kaikissa vaiheissa, myös palvelujen toteuttamistavan valinnassa ja palvelujen toteutumisen seurannassa. Itsemääräämisoikeuteen kuuluu vapaus tehdä omat valintansa. Osallisuus ei voi toteutua ilman itsemääräämisoikeutta.** Sosiaalihuollon asiakaslaisissa on säännöksiä itsemääräämisoikeudesta ja henkilöiden kuulemisesta erityistilanteissa.

Pykälän 4 kohdan mukaan lain tarkoituksena olisi turvata vammaisen henkilön yksilöllisen tarpeen **ja edun** mukaiset, riittävät ja laadultaan hyvät palvelut. Palvelujen käsite sisältäisi ehdotuksessa laajasti myös nykyisessä vammaislainsäädännössä tarkoitettut taloudelliset tukitoimet sekä apuvälineiden ja teknisten ratkaisujen avulla saatavan tuen. Sosiaalihuoltolain keskeisimpiä tavoitteita on edistää sosiaalihuollon yhdenvertaista saatavuutta, siirtää sosiaalihuollon painopistettä hyvinvoinnin edistämiseen ja varhaiseen tukeen, vahvistaa asiakaslähtöisyyttä ja kokonaisvaltaisuutta asiakkaan tarpeisiin vastaamisessa sekä turvata tuen saantia ihmisten omassa toimintaympäristöissä. Samat tavoitteet koskisivat myös ehdotettavaa lakia. Lisäksi olisi otettava huomioon, että vammaispalveluilla vastattaisiin pitkäaikaisesta, usein elinikäisestä tai vuosikymmeniä kestävästä, vammasta tai sairaudesta johtuvasta toimintarajoitteesta aiheutuvaan avun ja tuen tarpeeseen. Tämä edellyttäisi palveluilta pysyvyyttä, ellei niiden muuttaminen olisi asiakkaan edun mukaista. **Palveluiden jatkuvuus ja henkilökunnan pysyvyys on erityisen merkittävää silloin, kun vammaisen henkilö on täysin riippuvainen saamastaan avusta ja tuesta ja kun henkilö ei kommunikoi puheella ja yhteisen vuorovaikutustavan ja luottamuksen löytäminen vie aikaa.**

Sosiaalihuoltolain 4 §:ssä on luettelo asioista, joihin on kiinnitettävä huomiota asiakkaan etua arvioitaessa. Silloin, jos tehtävät valinnat edesauttavat luettelossa mainittujen asioiden toteutumista, voidaan arvioida, että myös asiakkaan etu toteutuu. Näitä asioita ovat esimerkiksi: asiakkaan ja hänen läheistensä hyvinvointi sekä läheiset ja jatkuvat ihmissuhteet, asiakkaan itsenäinen suoriutuminen ja omatoimisuuden vahvistuminen, oikea-aikainen ja oikeanlainen sekä riittävä tuki, mahdollisuus osallistumiseen ja vaikuttamiseen omassa asiassa, kielellisen ja kulttuurisen sekä uskonnollisen taustan huomioiminen, koulutus, työelämä ja muu osallisuutta tukeva toiminta, luottamuksellinen asiakassuhde ja yhteistoiminta asiakkaan kanssa. Pykälän mukaan erityistä tukea tarvitsevan asiakkaan edun toteutumiseen on kiinnitettävä erityistä huomiota.

Vammaisen henkilön etua tulee arvioida suhteessa hänen toimintakykyynsä ja elämäntilanteeseensa sekä olosuhteisiin kokonaisuutena. Vammaisen henkilön etua arvioitaessa on otettava huomioon myös hänen oma näkemyksensä siitä, mitkä vaihtoehdot ja toimintatavat parhaiten tukevat hänen etunsa toteutumista. Lisäksi tarvittaessa on otettava huomioon vammaisen henkilön perheen tai muiden läheisten näkemys asiasta.

Sosiaalihuoltolain 5 §:n mukaan lapsen etua arvioitaessa on lisäksi kiinnitettävä erityistä huomiota siihen, että toimenpidevaihtoehdot parhaalla mahdollisella tavalla turvaavat lapsen tasapainoisen kehityksen ja hyvinvoinnin, mahdollisuuden saada ymmärtämystä sekä iän ja kehitysvaiheen mukaisen huolenpidon, turvallisen kasvuympäristön ja ruumiillisen sekä henkisen koskemattomuuden sekä itsenäistymisen ja kasvamisen vastuullisuuteen.

Palvelujen riittävyyden ja sopivuuden arvioinnissa olisi otettava huomioon myös se, että palvelut vastaavat **sisällöltään** henkilön iän ja elämänvaiheen mukaiseen tarpeeseen. **Esimerkiksi lasten ja nuorten palveluiden riittävyyden ja sopivuuden arvioinnissa tulee ottaa huomioon kasvamiseen, kehittymiseen ja itsenäistymiseen liittyvät tarpeet.**

Ehdotetun lain mukaisten palvelujen myöntämiskriteerit määriteltäisiin yleisen soveltamisalasäännöksen lisäksi kunkin palvelun kohdalla erikseen. Palvelutarpeen arvioinnissa ja asiakassuunnitelman laatimisessa selvitettäisiin henkilön toimintarajoitteesta **ja toimintaympäristöstä** johtuvat yksilölliset avun ja tuen tarpeet, joiden perusteella suunniteltaisiin **yhdessä asiakkaan kanssa** niihin sisällöltään ja laajuudeltaan vastaava **asiakkaan vahvuuksia tukeva** palvelujen kokonaisuus. Palvelut toteutettaisiin asiakkaan ja tarvittaessa hänen läheistensä kanssa yhteistyössä tehdyn palvelutarpeen arvioinnin perusteella. Arvioinnissa ja asiakassuunnitelman laatimisessa olisi sosiaalihuollon ammattihenkilön lisäksi tarvittaessa oltava mukana muiden hallinnonalojen asiantuntemusta siten kuin sosiaalihuoltolain monialaista yhteistyötä koskevassa 41 §:ssä säädetään. Tämä vastaisi pääosin nykyisin vammaispalvelulain 3 a §:n 1 ja 2 momentin perusteella toteutettuja toimia samoin kuin kehitysvammalain 34 §:n mukaisen erityishuolto-ohjelman laatimista.

Sekä palvelujen järjestäjän että tuottajan on seurattava, että palvelut toteutuvat sisällöltään ja laadultaan henkilön palvelutarpeen ja edun mukaisesti. Mikäli tämä ei toteudu tai palvelut eivät muuten toteudu suunnitellulla tavalla taikka henkilön avun tai tuen tarpeissa tapahtuu muutoksia, tähän on reagoitava nopeasti. Erilaisiin elämän muutosvaiheisiin, **kuten esimerkiksi perusopetuksen alkamiseen ja päättymiseen, opintojen aloitukseen, työelämään siirtymiseen ja lapsuudenkodista muuttoon**, on mahdollisuuksien mukaan varauduttava hyvissä ajoin. **Vammaisen lapsen ja nuoren tai läheisten kanssa asuvan aikuisen vammaisen**

henkilön läheisten vointia ja jaksamista on seurattava ja avun ja tuen tarpeen muutoksia ennakoitava. Erityisesti silloin, kun vammaisen henkilö on täysin riippuvainen palveluista, olisi myös varauduttava ongelmatilanteisiin ja varmistettava keskeytyksetön avun tai tuen saanti.

Sosiaalihuollon asiakaslain 4 §:n mukaan asiakkaalla on oikeus saada sosiaalihuollon toteuttajalta laadultaan hyvää sosiaalihuoltoa. Asiakasta on kohdeltava siten, että hänen ihmisarvoaan ei loukata, ja hänen vakaumustaan ja yksityisyyttään kunnioitetaan. Palveluja annettaessa ja niitä kehitettäessä olisi kiinnitettävä erityistä huomiota asiakkaiden tarpeisiin ja toivomuksiin. Palvelujen **tulee** olla asiakaskeskeisiä, turvallisia ja asianmukaisesti toteutettuja. Asiakasturvallisuus ja palvelun laatu taattaisiin osaltaan myös huolehtimalla palvelun jatkuvuudesta mahdollisissa kriisi- ja häiriötilanteissa.

Palvelujen laatuun kuuluvat myös asianmukaiset, esteettömät ja turvalliset toimitilat, **sekä** muu toimintaympäristö. Sosiaalihuoltolain 30 §:n mukaan asiakkaiden käytössä olevien sosiaalipalvelujen toimitilojen on tuettava asiakkaiden sosiaalista vuorovaikutusta. Toimitilojen suunnittelussa ja käytössä on otettava huomioon asiakkaiden yksilölliset tarpeet ja edellytykset, esteettömyys ja yksityisyyden suoja sekä tietoturvasuus.

Toimitilojen riittävyys ja asianmukaisuus määräytyisivät aina palveluyksikön tarjoamien palvelujen mukaan ottaen huomioon asiakkaiden tarpeet. Arviointi riittävydestä ja asianmukaisuudesta olisi tapauskohtaista. Esimerkiksi ympärivuorokautisia sosiaalihuollon palveluja tuotettaessa vaatimukset korostuisivat: tilojen mitoituksen tulisi olla riittävä ottaen huomioon asumisen yksilöllisyys, yksityisyys, turvallisuus sekä laatu, tilojen joustava käyttö ja henkilökunnan työskentely.

Myös henkilöstön riittävyys, osaaminen **ja rakenne** ovat osa palvelujen laatua. Palvelujen toteuttamisessa olisi oltava toiminnan edellyttämä henkilöstö. Henkilöstöä pitäisi olla riittävästi ottaen huomioon asiakkaiden **määrä ja heidän yksilöllinen** avun, tuen ja palvelujen tarve, **niiden vaihtelu vuorokauden eri aikoina sekä muut niissä tapahtuvat muutokset.**

Henkilöstöä koskevat vaatimukset määräytyisivät toimintayksikön tarjoamien palvelujen, asiakkaiden tarpeiden ja yksikön toiminnan mukaan, kuitenkin siten, että toimintayksikössä olisi riittävä määrä sosiaali- ja terveydenhuollon ammattihenkilöitä kaikkina vuorokauden aikoina. Mitä runsaammista ja vaativammista palvelusta on kysymys, sitä suuremmat vaatimukset kohdistuvat henkilöstön määrään, ammattitaitoon **ja rakenteeseen.** Tämä olisi otettava huomioon esimerkiksi ympärivuorokautisia sosiaalipalveluja tarjoavan yksikön henkilöstön kohdalla. Henkilöstön määrän tarve voi luonnollisesti kasvaa, jos esimerkiksi asiakkaiden avun ja tuen tarpeessa tapahtuu muutoksia. Jos asiakas tarvitsee apua ja tukea vuorokaudenajasta riippumatta, riittävä

henkilöstö on tällöin turvattava ympärivuorokautisesti. **Esimerkiksi asumispalvelujen henkilöstömitoituksessa on otettava huomioon vammaisen henkilön mahdollisuus liikkua kodin ulkopuolella, asioida ja harrastaa.**

Henkilöstön määrän lisäksi huomiota tulee kiinnittää myös henkilöstön osaamiseen, jotta henkilöiden yksilöllisiin avun ja tuen tarpeisiin voidaan vastata niiden edellyttämällä tavalla. Henkilöstöä koskevista asioista säädetään sosiaalihuollon ammattihenkilöistä annetussa laissa (817/2015) sekä terveydenhuollon ammattihenkilöistä annetussa laissa (559/1994).

Vammaispalveluissa laadun kannalta oleellista olisi se, miten palvelut toteuttavat lain tarkoitusta. Laadultaan hyvä palvelu on *joustava* siten, että se mahdollistaa vammaisen henkilön tavanomaisen elämän ja osallistumisen eri elämänaalueilla ja eri elämäntilanteissa. Lähtökohdan palvelun toteuttamisessa olisi oltava asiakkaan **yksilöllisissä** tarpeissa **sekä vammaissopimuksen edellyttämällä tavalla hänen omassa tahdossaan ja mieltymyksissään**. Vammaispalvelujen järjestämisen tavoitteiden mukaisesti laadultaan hyvän palvelun on myös mahdollistettava vammaisen henkilön itsemääräämisoikeus tavanomaisissa toimissaan. Vammaisen henkilön on voitava esimerkiksi valita se, missä hän käyttää vapaa-ajalleen myönnettyjä palveluja. Palvelun laatuun liittyy myös se, että palvelu ei vaaranna asiakkaan turvallisuutta. Esimerkiksi liikkumisen palvelut on järjestettävä siten, että ne eivät aiheuta asiakkaalle tapaturman vaaraa. Vammaisen henkilön yksityisyyttä ja kotirauhaa on kunnioitettava. Esimerkiksi asumisen palvelut on toteutettava siten, etteivät nämä perusoikeudet vaarannu. Palvelujen olisi oltava jatkuvia ja ennakoitavia, jotta vammaiselle henkilölle ei synny epävarmuutta suoriutumisesta eri tilanteissa.

Vammaisten lasten ja nuorten palvelujen olisi kaikilta osin toteutettava ehdotetun lain tarkoitusta. Tämän lisäksi lasten ja nuorten palveluissa olisi otettava huomioon lapsen ja nuoren haavoittuvuudesta ja kehityksestä johtuvat erityiset tarpeet. Vammaisten lasten ja nuorten palveluissa laatu tarkoittaisi muun muassa sitä, että palveluilla turvataan myös oikeus turvalliseen kasvuympäristöön, tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen sekä asumiseen oman perheensä kanssa. Palvelujen tulisi edistää vammaisen lapsen ja nuoren ikä- ja kehityskauteen kuuluvaa osallisuutta, itsenäistä suoriutumista ja itsemääräämisoikeutta. Lapsella tarkoitettaisiin sosiaalihuoltolain 3 §:n 4 kohdan mukaisesti alle 18-vuotiasta henkilöä ja nuorella sosiaalihuoltolain 3 §:n 5 kohdan mukaisesti 18–24-vuotiasta henkilöä.

Lapsen palveluiden riittävyttä ja laatua arvioitaessa tulee ottaa huomioon sekä lapsen oikeuksien sopimuksen 5, 6 ja 30 artiklan että vammaissopimuksen 3 artiklan yleisten periaatteiden **sekä 6 artiklan vammaisia tyttöjä että 7 artiklan vammaisia lapsia koskevat** vaatimukset. Riittävän varhaisessa vaiheessa annettavat oikeanlai-

set palvelut luovat lapselle hyvinvoinnin perustan ja mahdollisuuden yhdenvertaisuuteen. **Vammaisen lapsen edun ensisijaisuus ja vammaisen lapsen mielipiteen huomioon ottaminen hänen ikänsä ja kehitysvaiheensa edellyttämällä tavalla häntä koskevissa päätöksissä on vammaissopimuksen konkretisoitumista käytännön tasolla.** Lapsen oikeuksien sopimuksen 23 artiklan mukaan vammaisen lapsen tulisi saada nauttia täysipainoisesta ja hyvästä elämästä oloissa, jotka takaavat ihmisarvon, edistävät itseluottamusta ja helpottavat lapsen aktiivista osallistumista yhteisönsä toimintaan. Vammaissopimuksen 30 artikla edellyttää muun ohella, että sopimuspuolet toteuttavat kaikki tarvittavat toimet sen varmistamiseksi, että vammaiset lapset voivat yhdenvertaisesti muiden lasten kanssa osallistua leikki-, virkistys-, vapaa-ajan- ja urheilutoimintaan, mukaan lukien koulujärjestelmässä tarjottava toiminta.

3 §. Vammaisen henkilön osallistumisen ja osallisuuden tukeminen. Sosiaalihuoltolain 4 luvun säännöksiä palvelujen toteuttamisesta sovelletaan aina myös vammaisiin henkilöihin. Vammaisen henkilön osallistumista ja osallisuuden tukemista koskevilla säännöksillä korostettaisiin sosiaalihuoltolain kaikkia sosiaalihuollon asiakkaita koskevien säännösten lisäksi vammaisen henkilön mukana olon **ja osallistumisen** tärkeyttä hänen palvelutarpeensa arvioinnissa **sekä** hänelle soveltuvien palvelujen **ja niiden toteuttamistavan** määrittelyssä. **Palvelutarpeen arviointi samoin kuin koko asiakasprosessi lähtevät siitä, että asiat tehdään yhdessä vammaisen henkilön kanssa.** Lisäksi säännöksessä tuotaisiin esille muita sellaisia asioita, joiden toteutumisesta olisi huolehdittava, jotta vammaisen henkilön **tosiasiallinen** kuuleminen, osallistuminen ja osallisuus asiakasprosessin kaikissa vaiheissa toteutuisivat.

Palvelun käyttäjän ja palvelun tuottajan luottamuksellinen suhde ja hyvä vuorovaikutus ovat keskeisessä asemassa onnistuneessa asiakasprosessissa. Jotta palvelut voitaisiin käytännössä toteuttaa vaikuttavalla ja vammaisen henkilön omia valintoja kunnioittavalla tavalla **sekä hänen etunsa mukaisesti**, olisi hänen voitava **olla osallisena eli olla mukana ja vaikuttaa** myös palvelujen toteuttamisen prosessiin sekä toteutumisen seurantaan ja arviointiin. Palvelujen toteutumisesta on seurattava ja arvioitava, jotta palvelujen kokonaisuus voidaan tarvittaessa muuttaa vastaamaan paremmin asiakkaan tarpeisiin. **Vammaisen henkilön kanssa laadittavaan asiakas-suunnitelmaan on kirjattava, miten palvelujen toteutumista seurataan. Palvelun järjestäjän** olisi varmistettava vammaisen henkilön osallistumismahdollisuudet palvelujen toteuttamisen suunnitteluun ja toteutumisen seurantaan. Tämä olisi varmistettava myös silloin, kun **hyvinvointialue ei itse** tuota palveluja. **Palvelujen järjestäjän on tarpeen ja tilanteen vaatimalla tavalla puututtava palvelujen toteuttamisessa ilmeneviin ongelmiin, jotta asiakkaan palvelut toteutuvat päätöksen ja asiakas-suunnitelman mukaisina.**

Pykälän *1 momentissa* säädettäisiin vammaisen henkilön osallistumisesta palvelutarpeen arviointiin ja suunnitteluun sekä palvelujen toteuttamiseen ja toteutumisen seurantaan. Kaikki asiakasprosessin vaiheet olisi toteutettava **yhdessä** asiakkaan ja sosiaalihuollon asiakaslain 9 ja 10 §:ssä tarkoitetuissa tapauksissa hänen laillisen edustajansa taikka omaisen tai muun läheisen kanssa. Tavoitteena **on asiakkaan yksilöllisten tarpeiden ja edun mukainen palvelujen kokonaisuus**. Vammaisen henkilön **tarvittaessa tuettu** osallistuminen on **tärkeä edellytys tämän tavoitteen toteutukselle**.

Pykälän *2 momentissa* säädettäisiin viittaussäännöksiin sosiaalihuollon asiakaslakiin asiakkaan oikeudesta saada selvitys toimenpidevaihtoehdoista sekä asiakkaan itsemääräämisoikeudesta ja osallistumisesta. Sosiaalihuollon asiakaslain 5 §:n mukaan sosiaalihuollon henkilöstön on selvitettävä asiakkaalle hänen oikeutensa ja velvollisuutensa sekä erilaiset vaihtoehdot ja niiden vaikutukset samoin kuin muut seikat, joilla on merkitystä hänen asiassaan. Selvitys on annettava siten, että asiakas riittävästi ymmärtää sen sisällön ja merkityksen. Jos sosiaalihuollon henkilöstö ei hallitse asiakkaan käyttämää kieltä taikka asiakas ei aisti- tai puhevamman tai muun syyn vuoksi voi tulla ymmärretyksi, on mahdollisuuksien mukaan huolehdittava tulkitsemisesta ja tulkin hankkimisesta. Jos on kysymys asiasta, joka voi tulla vireille viranomaisen aloitteesta, on tulkitsemisesta ja kääntämisestä huolehdittava siten kuin hallintolain 26 §:ssä säädetään. Asiakkaan oikeudesta saada selvitys toimenpidevaihtoehdoista säädetään myös sosiaalihuoltolaissa. Eri vaihtoehtojen selvittäminen ja palvelujen kokonaisuuden hahmottaminen edellyttävät tulevaisuudessa asiakkaalta enemmän tietoa ja osaamista, koska henkilön omilla valinnoilla on aikaisempaa suurempi merkitys palvelujen toteuttamisessa. Vammaisten henkilöiden kohdalla tämä tarkoittaisi myös riittävän tuen saatavilla oloa **valintojen tekemisessä ja** tiedon saavutettavuuden varmistamista.

Sosiaalihuollon asiakaslain 8 §:ssä säädetyt itsemääräämisoikeuden ja osallistumisen periaatteet ja näiden oikeuksien edistäminen ovat sosiaalihuoltoa toteutettaessa aina toiminnan lähtökohta. Jotta vammaisen henkilö voi toteuttaa itsemääräämisoikeuttaan ja osallistua palvelujensa suunnitteluun ja toteuttamiseen, hän saattaa esimerkiksi tarvita apua ja tukea oman mielipiteensä **muodostamisessa ja** ilmaisemisessa.

Sosiaalihuollon asiakaslain 9 §:ssä säädetään täysi-ikäisen asiakkaan tahdon selvittämisestä niissä tilanteissa, joissa hän ei sairauden tai muun vastaavan syyn vuoksi pysty osallistumaan ja vaikuttamaan palvelujensa suunnitteluun ja toteuttamiseen taikka ymmärtämään ehdotettuja ratkaisuvaihtoehtoja tai päätösten vaikutuksia. Alaikäisen asiakkaan asemasta säädetään saman lain 10 §:ssä. Alaikäisen asiakkaan toivomukset ja mielipide on selvitettävä ja otettava huomioon hänen ikänsä ja kehitysvaiheensa edellyttämällä tavalla. Ensisijaisesti on otettava huomioon alaikäisen lapsen etu.

Sosiaalihuoltolain säännökset täsmentävät edellä mainittuja säännöksiä. Sosiaalihuoltolain 36 §:n 4 momentti sisältää veloitteen tehdä palvelutarpeen arviointi asiakkaan elämäntilanteen edellyttämässä laajuudessa yhteistyössä asiakkaan ja tarvittaessa hänen omaisensa ja läheisensä sekä muiden toimijoiden kanssa. Asiakkaalle on selvitettävä hänen yleis- ja erityislainsäädäntöön perustuvat oikeutensa ja velvollisuutensa sekä erilaiset vaihtoehdot palvelujen toteuttamisessa ja niiden vaikutukset samoin kuin muut seikat, joilla on merkitystä hänen asiassaan. Selvitys on annettava niin, että asiakas riittävästi ymmärtää sen sisällön ja merkityksen. Sosiaalihuoltolain 36 §:ään ehdotettaisiin täsmennyksiä vammaisten henkilöiden osalta.

Sosiaalihuoltolain 39 §:ssä säädetään asiakkaan oman näkemyksen ja mielipiteen huomioimisesta ja kirjaamisesta asiakassuunnitelmaa tehtäessä. Sosiaalihuoltolain 41 § sisältää säännökset monialaisesta yhteistyöstä. Jotta asiakaslähtöisyys ja henkilön etu toteutuisivat, palvelutarpeen arvioinnin tekemisestä vastaavan sosiaalihuollon ammattihenkilön olisi arvioitava vammaisen henkilön tarve sekä sosiaalihuoltolain palveluihin että ehdotetun lain mukaisiin erityispalveluihin **yhdessä** vammaisen henkilön kanssa.

Pykälän 3 momentissa tarkennettaisiin sosiaalihuollon asiakaslain ja sosiaalihuoltolain sääntelyä. Momentin mukaan vammaisen henkilön osallistumisesta olisi tuettava henkilön **edun**, toimintakyvyn, iän ja elämäntilanteen edellyttämällä tavalla. Annettava tuki turvaisi yhdenvertaisen osallistumisen asiakasprosessiin vamman tai sairauden aiheuttaman toimintarajoitteen estämättä. Vammaisella henkilöllä olisi oikeus vammais-sopimuksen 2 artiklan viestinnän määritelmään perustuen käyttää erilaisia puhetta tukevia ja korvaavia kommunikointikeinoja omassa asiassaan. Vammaisen henkilön aito osallistuminen edellyttää, että hänellä on käytettävissään riittävästi tietoa, välineet vastavuoroiseen viestintään sekä tarvittaessa tukea omien mielipiteidensä muodostamista ja toiveidensa ilmaisemista varten. **Vammaisen henkilön osallistumista ja osallisuutta on tuettava siten, kuin hänen etunsa, toimintakykynsä, ikänsä ja elämäntilanteensa edellyttävät. Asiakkaan oikeudesta saada valmennus- ja tuki-palveluun kuuluvaa päätöksenteon tukea säädetään tämän lain x §:ssä.**

Vammaisen henkilön osallistumista ja osallisuutta tulisi edistää monin eri tavoin. Palvelutarpeen arviointia ja palvelujen suunnittelua koskevat asiakastapaamiset ja selvitukset olisi järjestettävä esteettömässä ja muutenkin vammaiselle henkilölle soveltuvassa paikassa, ja osallistuminen keskusteluun olisi tehtävä mahdollisimman helppoksi. Henkilön ikä ja elämäntilanne sekä hänen käyttämänsä kieli ja kommunikointikeinot vaikuttavat henkilön tarvitsemaan tukeen. Henkilö, jolla ei ole läheisten tukiverkostoa, saattaa tarvita enemmän tukea. Myös itsenäistymässä oleva vammaisen nuori voi tarvita tukea oman, itsenäisen mielipiteen muodostamiseen ja omien valintojen tekemiseen.

Henkilön elämäntilanne käsittäisi kaikki seikat, jotka ovat keskeisessä osassa hänen jokapäiväisessä elämässään. Yksi tällainen seikka on henkilön kielellinen ja kulttuurinen tausta. Vammaisen henkilön osallistumista ja osallisuutta olisi tuettava hänen kielellisen ja kulttuurisen taustan edellyttämällä tavalla. Tällä on merkitystä muun muassa ruotsinkielisten, saamelaisten, viittomakielisten **sekä romanitaustaisten** vammaisten henkilöiden osallistumisen ja osallisuuden tukemisessa. **Huomioon on otettava myös henkilön elinolosuhteet ja sosiaalinen tilanne.**

Vammaisen henkilön olisi voitava käyttää hänelle soveltuvaa kieltä ja kommunikointikeinoa ja häntä olisi tarvittaessa tuettava tiedon saannissa, oman mielipiteen muodostamisessa ja ilmaisemisessa sekä oman tahdon toteuttamisessa. Näin on mahdollista saada selville henkilön oma tahto. **Palvelun järjestäjän** olisi varmistettava vuorovaihtuksen toteutuminen siten, että asiakasprosessin osapuolet ymmärtävät toistensa esiin tuomat asiat ja pystyvät kommunikoimaan keskenään. Tämä on erityisen tärkeää silloin, kun kyseessä on henkilö, joka ei kykene käsitteelliseen ajatteluun eikä tekemään ilman tukea palvelujaan koskevia ratkaisuja.

Asiakasprosessi olisi toteutettava siten, että itsemääräämisoikeus toteutuu myös niiden henkilöiden kohdalla, joiden on erityisen vaikeaa ilmaista tahtonsa ja tarpeensa. Sosiaalihuollon asiakaslain 5 §:n 3 momentissa säädetään asiakkaan osallistumisen turvaamisesta tilanteissa, joissa asiakkaalla ja henkilöstöllä ei ole yhteistä kieltä tai henkilö ei aisti- tai puhevamman tai muun syyn vuoksi voi tulla ymmärretyksi. Tällaisissa tilanteissa olisi huolehdittava siitä, että henkilö saa riittävän käsityksen asiansa sisällöstä ja merkityksestä ja voi ilmaista mielipiteensä. Jos tulkkia ei ole mahdollista saada paikalle, tulisi ymmärtämisestä huolehtia muilla tavoin. Kansaneläkelaitoksen velvollisuudesta järjestää tulkkauspalvelua kuulo- ja kuulonäkövammaisille sekä puhevammaisille henkilöille säädetään tulkkauspalvelulaissa. Tarvittaessa viranomaisen on huolehdittava tulkkauksen järjestämisestä kuten hallintolaki edellyttää.

Pykälän 4 *momentin* tarkoitus olisi turvata vammaisen lapsen ja nuoren osallistumisoikeus sosiaalihuollossa hänen ikänsä ja **kehitysvaiheensa** mukaisesti ja ottaen huomioon hänen käyttämänsä kieli, **kulttuuritaustansa** ja kommunikointikeinonsa. Velvoite olisi vahvempi kuin hallintolain mukainen kuulemisvelvoite. Lapsen ja nuoren sosiaalihuollon tarvetta arvioitaessa, lasta ja nuorta koskevaa päätöstä tehtäessä sekä sosiaalihuoltoa toteutettaessa on sosiaalihuoltolain 32 §:n mukaan lapsen ja nuoren mielipiteisiin ja toivomuksiin kiinnitettävä erityistä huomiota. Lapselle ja nuorelle on turvattava hänen ikäänsä ja **kehitysvaihettaan** vastaavalla tavalla mahdollisuus saada tietoa itseään koskevassa asiassa ja esittää siitä mielipiteensä ja toivomuksensa.

Vammaisella lapsella ja nuorella on riski jäädä ulkopuoliseksi oman elämänsä tavoitteiden ja tarpeiden selvittämisessä sekä palvelujen suunnittelussa, toteuttamisessa ja

arvioinnissa. Riski on erityisen suuri silloin, kun lapsen tai nuoren kognitiiviset taidot kehittyvät epätasaisesti tai hitaammin kuin muilla saman ikäisillä tai jos lapsi tai nuori on ikätasoaan enemmän riippuvainen toisen henkilön antamasta avusta. Riski on suuri myös silloin, kun lapsella tai nuorella ei ole toimivaa kommunikaatiokeinoja tai palvelujen suunnittelusta tai toteuttamisesta vastaava henkilö ei hallitse lapsen tai nuoren käyttämää kieltä ja kommunikointikeinoja. Tämän vuoksi vammaisten lasten ja nuorten osallistumisen tukeminen edellyttäisi erityistä huomiota ja aktiivisia toimia palvelun järjestäjältä ja heidän asiaansa hoitavilta muilta viranomaisilta ja toimijoilta.

Perustuslain 6 §:n 3 momentin mukaan lasten tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti. Säännöstä on käytännössä usein tulkittu suppeasti. Ehdotetulla säännöksellä olisi tarkoituksenaan muuttaa käytäntöä vastaamaan YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen sekä vammaissopimuksen edellyttämää tasoa. Lapsen oikeuksien sopimuksen 12 artiklan mukaan lapsella, joka kykenee muodostamaan omat näkemyksensä, on oikeus vapaasti ilmaista nämä näkemyksensä kaikissa häntä koskevissa asioissa. Lapsen näkemykset on otettava huomioon lapsen iän ja kehitysvaiheen mukaisesti. Tämän toteuttamiseksi lapselle on annettava mahdollisuus tulla kuulluksi häntä koskevissa asioissa. Lapsen näkemyksiä ja niiden merkitystä on arvioitava tapauskohtaisesti. Kaikkien lasten näkemykset on selvitettävä ja otettava huomioon asianmukaisesti. Muun muassa tästä syystä lapsen oikeuksien komitea katsoo 12 artiklan edellyttävän muidenkin kuin kielellisten viestintätapojen tunnustamista ja kunnioittamista. Tällaisia viestintätapoja ovat esimerkiksi leikki, olemuskieli, kasvojen ilmeet sekä piirtäminen ja maalaaminen, joiden avulla hyvinkin pienet lapset voivat ilmaista käsityskykyään, valintojaan ja mieltymyksiään.

Vammaissopimuksen 7 artiklan 3 kohdan mukaan sopimuspuolet varmistavat, että vammaisilla lapsilla on oikeus vapaasti ilmaista näkemyksensä kaikissa heihin vaikuttavissa asioissa ja että heidän näkemyksilleen annetaan asianmukainen painoarvo heidän ikänsä ja kypsyytensä mukaisesti, yhdenvertaisesti muiden lasten kanssa, ja että heillä on oikeus saada vammaisuutensa ja ikänsä mukaista apua tämän oikeuden toteuttamiseksi. **Vammaissopimuksen 3 artikla edellyttää vammaisen lapsen kehittyvien kykyjen ja identiteetin kunnioittamista. Esimerkiksi viittomakielisten henkilöiden osalta tulee ottaa huomioon 30 artiklan turvaama tuki kulttuuri- ja kieli-identiteetin kehittämiseen.**

Vammaiselle lapselle ja nuorelle olisi järjestettävä mahdollisuus käyttää hänelle soveltuvaa kieltä ja tarvittavia kommunikointikeinoja- ja välineitä, jotka auttavat häntä ilmaistamaan näkemyksensä, sekä avustettava häntä niiden käyttämisessä. Ikä yksin ei ratkaisisi lapsen ja nuoren näkemysten merkitystä, vaan lapsen ja nuoren toivomuksia ja mielipiteitä olisi arvioitava hänen kehitysvaiheensa edellyttämällä tavalla. Lapsen tai nuoren kehitysvaihe vaikuttaa muun muassa siihen, kuinka hänelle annetaan tietoa asiasta, jotta hän tosiasiallisesti ymmärtää, mistä on kyse, tai kuinka lasta tai nuorta

kuullaan tai tuetaan vuorovaikutuksessa ja mielipiteen ilmaisussa. Merkityksellistä voi olla myös mielipiteen selvittämisen tapa ja tilanne. Lapsi saattaa ilmaista mielipiteensä tutussa ympäristössä, kun sitä selvitetään hänelle tuttujen käsitteiden ja ilmaisutapojen avulla. Vastaavasti voi olla, että vammaisen lapsi ei itselleen vieraassa ympäristössä tai vieraalla tavalla kommunikoidessa saakaan ilmaista sitä, minkä muutoin osaisi tuoda esiin. Tämän vuoksi etenkin lapsen mielipidettä olisi selvitettävä jos-sain hänelle tutussa arjen ympäristössä.

4 §. Palvelutarpeen arviointi ja asiakassuunnitelma. Pykälä sisältäisi viittaussäännökset sosiaalihuoltolain palvelutarpeen arviointia ja asiakassuunnitelmaa sekä omatyöntekijää koskeviin säännöksiin. Vammaisen henkilön palvelutarpeen arviointi tehtäisiin ja asiakassuunnitelma laadittaisiin sosiaalihuoltolain mukaisesti ottaen erityisesti huomioon sosiaalihuoltolain 41 §:n velvoite monialaisen yhteistyön tekemiseen. Nykyisin vammaisen henkilön palvelutarpeen arvioinnista ja palvelusuunnitelmasta sekä erityishuolto-ohjelmasta säädetään erikseen vammaispalvelulaissa ja kehitysvamma-laissa. Vammaispalvelulain 3 §:n 2 momentin mukaan kunnan on vammaispalvelulain mukaisia palveluja ja tukitoimia järjestettäessä otettava huomioon asiakkaan yksilöllinen avun tarve. **Lisäksi sosiaalihuollon asiakaslain 8 §:n mukaan on otettava ensisijaisesti huomioon asiakkaan toivomukset ja mielipide, kunnioitettava asiakkaan itsemääräämisoikeutta sekä käsiteltävä ja ratkaistava sosiaalihuoltoa koskeva asia asiakkaan etu ensisijaisesti huomioon ottaen.**

Pykälän 1 momentissa viitattaisiin vammaisen henkilön palvelutarpeen arvioinnin osalta sosiaalihuoltolain 36 ja 37 §:ään. Palvelutarpeen arviointi on keskeinen ja kiinteä osa palvelujen suunnittelua, toteutusta ja palvelujen kokonaisuuden muodostamista. Sen huolellinen toteuttaminen on edellytys **asiakkaan yksilöllisen tarpeen ja edun mukaisten sekä laadukkaiden** palvelujen järjestämiselle. Diagnoosi **tai toimintarajoitteet eivät** yksin kuvaa henkilön toimintakykyä tai palvelutarvetta, vaan **niihin** vaikuttavat myös henkilön **ja hänen perheensä** elämäntilanne, elinolosuhteet, toimintaympäristö, **terveydentila sekä kieli- ja kulttuuritausta.** Palvelutarpeen arvioinnissa olisi otettava huomioon ehdotetun lain läpileikkaavat säännökset lain tarkoituksesta sekä lain soveltamisala.

Sosiaalihuoltolaissa säädetään tarkemmin vammaisten henkilöiden palvelutarpeen arvioinnin sisällöstä ja menettelystä sekä määräajasta, jonka kuluessa palvelutarpeen arviointi on aloitettava ja saatettava loppuun. Arvioinnin tekemisestä vastaavalla henkilöllä on sosiaalihuoltolain 36 §:n 5 momentin mukaan oltava palvelutarpeen arvioimisen kannalta tarkoituksenmukainen sosiaalihuollon ammatillisen henkilöstön kelpoisuusvaatimuksista annetussa laissa tarkoitettu kelpoisuus, ellei muualla laissa toisin säädetä. Kelpoisuusvaatimuksista säädetään nykyisin sosiaalihuollon ammattihenkilöstä annetussa laissa (817/2015). Palvelutarpeen arvioinnissa on käytettävä riittävää asiantuntemusta ja osaamista **erityisesti vammaisuuteen liittyvissä kysymyksissä.**

Arvioinnista vastaavan sosiaalihuollon ammattihenkilön olisi tarvittaessa hankittava tuekseen muilta viranomaisilta tai toimijoilta erityispalvelujen arvioinnissa tarvittavaa erityisosaamista **ja moniammatillista tukea**. Asiakkaan osallistumisessa palvelutarpeen arviointiin **on** lisäksi otettava huomioon, **mitä** lakiehdotuksen 3 §:ssä **säädetään**.

Lasten ja nuorten osalta olisi otettava huomioon sosiaalihuoltolain 36 §:n 5 momentin säännös siitä, että erityistä tukea tarvitsevien lasten ja muiden erityistä tukea tarvitsevien henkilöiden palvelutarpeen arvioinnin tekemisestä vastaa virkasuhteessa oleva sosiaalityöntekijä. Sosiaalihuoltolain 3 §:n **mukaan** vammaisen lapsi tai 18–24-vuotias nuori on erityisen tuen tarpeessa, jos hänellä on erityisiä vaikeuksia hakea ja saada tarvitsemiaan sosiaali- ja terveyspalveluja kognitiivisen tai psyykkisen vamman tai sairauden, päihteiden ongelmakäytön, usean yhtäaikaisen tuen tarpeen tai muun vastaavan syyn vuoksi taikka jos lapsen kasvuolosuhteet vaarantavat tai eivät turvaa lapsen terveyttä tai kehitystä, **taikka jos lapsi tai nuori** itse käyttäytymisellään vaarantaa terveyttään tai kehitystään. Erityisen tuen tarpeessa on esimerkiksi vammaisen lapsi, joka tarvitsee useaa yhtäaikaista palvelua tai vaarantaa käytöksellään omaa terveyttään tai kehitystään. **Joissain tilanteissa vaikeat kommunikoinnin ongelmat voivat myös johtaa siihen, että lapsi tai nuori on erityisen tuen tarpeessa, jolloin** palvelutarpeen arvioinnista vastaa virkasuhteessa oleva sosiaalityöntekijä.

Pykälän 2 momentin mukaan asiakassuunnitelman tekemisestä ja omatyöntekijästä säädetään sosiaalihuoltolain 39 ja 42 §:ssä. Lähtökohtana olisi, että vammaisille henkilöille, jotka tarvitsevat vamman tai sairauden aiheuttaman toimintarajoitteen vuoksi ehdotetun lain mukaisia palveluja, laadittaisiin sosiaalihuoltolain 39 §:n mukainen asiakassuunnitelma. Tämä vastaisi vammaispalvelulaissa nykyisin olevaa veloitetta palvelusuunnitelman laatimisesta sekä kehitysvammaisissa olevaa veloitetta erityishuolto-ohjelman laatimisesta. Yksi suunnitelma kattaisi sekä sosiaalihuoltolain että ehdotetun lain ja tarvittaessa muiden lakien perusteella toteutettavat palvelut. Poikkeustapauksessa voitaisiin tehdä päätös yksittäisestä palvelusta jo palvelutarpeen arvioinnin perusteella. Näin voisi olla tilanteessa, jossa vammaisen henkilö asiakasprosessin ollessa muilta osin vielä kesken hakee jotakin sellaista palvelua, jonka osalta päätöksen tekeminen on mahdollista ja asiakkaan edun mukaista. Tällainen yksittäinen palvelu voisi olla esimerkiksi kuljetuspalvelu. Jos henkilö tarvitsee useita palveluja, päätöksenteko, toimeenpano ja seuranta edellyttävät sosiaalihuoltolain 39 §:n mukaan aina asiakassuunnitelman laatimista.

Asiakassuunnitelma ei luo oikeutta palveluihin. Oikeudesta palveluihin ja oikeudesta saada palvelua koskeva päätös säädetään erikseen.

Sosiaalihuoltolain 42 §:n mukaan sosiaalihuollon asiakkaalle on nimettävä omatyöntekijä, ellei asiakkaalle ole nimettynä muuta palveluista vastaavaa työntekijää tai nimeäminen **ei** muusta syystä ole ilmeisen tarpeetonta. Omatyöntekijänä toimivan henkilön tehtävänä on asiakkaan tarpeiden ja edun mukaisesti edistää sosiaalihuoltolain 38 §:n 2 ja 3 momentin toteuttamista sekä toimia tarvittaessa muissa laissa säädetyissä tehtävissä.

Myös vammaiselle lapselle tai nuorelle on nimettävä asiakkuuden ajaksi omatyöntekijä. Erityistä tukea tarvitsevan lapsen tai nuoren omatyöntekijän tai hänen kanssaan asiakastyötä tekevän työntekijän on oltava sosiaalihuollon ammattihenkilöistä annettussa laissa tarkoitettu sosiaalityöntekijä. Lapsen tai nuoren omatyöntekijän sekä lapsen hoidosta ja kasvatuksesta kodin ulkopuolella vastaavan työntekijän on toimittava yhteistyössä vammaisen lapsen tai nuoren ja hänen vanhempansa ja huoltajansa kanssa.

Säännöksessä olisi myös viittaus siihen, että palvelutarpeen arvioinnin ja asiakassuunnitelman yhteydessä tehtävästä monialaisesta yhteistyöstä ja palvelujen yhteensovittamisesta säädetään sosiaalihuoltolain 41 §:ssä. Palvelutarpeen arvioimiseksi, päätösten tekemiseksi ja sosiaalihuollon toteuttamiseksi toimenpiteestä vastaavan sosiaalihuollon viranomaisen on huolehdittava siitä, että käytettävissä on henkilön yksilöllisiin tarpeisiin nähden riittävästi ja riittävän monipuolista asiantuntemusta ja osaamista. Jos henkilön tarpeiden arviointi ja niihin vastaaminen edellyttävät sosiaalitoimen tai muiden viranomaisten tai toimijoiden palveluja tai tukitoimia, on näiden tahojen osallistuttava toimenpiteestä vastaavan työntekijän pyynnöstä henkilön palvelutarpeen arvioinnin tekemiseen ja asiakassuunnitelman laatimiseen. Työntekijän on asiakkaan suostumuksen perusteella tarpeen mukaan oltava yhteydessä myös eri asiantuntijoihin ja henkilön omaisiin ja läheisiin.

Monialaisessa yhteistyössä tehtävän palvelutarpeen arvioinnin merkitys korostuu vammaisten lasten ja nuorten sekä muiden vaativaa ja monialaista apua ja tukea tarvitsevien vammaisten henkilöiden kohdalla. Palvelutarpeen asianmukaisella arvioinnilla ja asiakassuunnitelman tekemisellä **on tarkoitus varmistaa**, että palvelujen kokonaisuus vastaa henkilön tarpeisiin myös esimerkiksi kuntoutuksen ja muiden terveydenhuollon palvelujen sekä varhaiskasvatuksen ja perusopetuksen osalta.

Vammaisen henkilön ja aivan erityisesti vammaisen **lapsen ja nuoren** osalta on tärkeää, että monialaisessa yhteistyössä arvioidaan **tarvittaessa** eri vaihtoehtoja avun ja tuen järjestämiseksi. Sosiaalityöntekijän olisi mahdollisimman varhaisessa vaiheessa oltava yhteydessä muihin viranomaisiin ja toimijoihin esimerkiksi varhaiskasvatuksessa tai opetustoimessa. Tarvittaessa sosiaalityöntekijän olisi **konsultoitava** lastensuojelun, psykologian tai lääketieteen asiantuntijoita. Myös lapsen tai nuoren

mahdollisuudesta ilmaista itseään on huolehdittava järjestämällä hänelle kommunikaation ja päätöksenteon tukea. Jos lapsen tai nuoren palvelujen tarpeen arviointi ja palvelujen järjestäminen **edellyttävät monialaista osaamista, tarvittavilla asiantuntijoilla olisi velvollisuus osallistua prosessiin.** Yhteistyöhön muiden tahojen kanssa vaaditaan lapsen tai nuoren huoltajan suostumus. Asiakastietojen luovuttamisesta säädetään sosiaalihuollon asiakaslaissa.

Monialaisen yhteistyön merkitystä korostaa myös uuden varhaiskasvatuslain 7 §. Sen mukaan kunnan on varhaiskasvatusta järjestäessään toimittava yhteistyössä opetuksesta, liikunnasta ja kulttuurista, lastensuojelusta ja muusta sosiaalihuollosta, neuvolatoiminnasta ja muusta terveydenhuollosta vastaavien sekä muiden tarvittavien tahojen kanssa. Pykälän 2 momentin mukaan lapsen oikeuteen saada kehityksensä ja hyvinvointinsa tueksi sosiaali- ja terveydenhuollon tukitoimia ja palveluja sovelletaan sosiaalihuoltolakia, vammaispalvelulakia, kehitysvammalakia, terveydenhuoltolakia sekä mitä sosiaali- ja terveydenhuollon palveluista muualla laissa säädetään. Varhaiskasvatuksen järjestäjän ja tuottajan on tarpeen mukaan toimittava yhteistyössä sosiaali- ja terveydenhuollosta vastaavien tahojen kanssa lapsen tarvitseman tuen ja palvelujen kokonaisuuden arvioimiseksi, suunnittelemiseksi ja toteuttamiseksi.

Yhteensovitus asiakkaan muiden palvelujen kanssa olisi tehtävä aina, kun se on tarpeen asiakkaan edun mukaisen palvelujen kokonaisuuden muodostamiseksi. Asiakkaan etua arvioitaisiin sosiaalihuoltolain 4 ja 5 §:ssä säädetyllä tavalla.

5 §. Päätöksenteko ja palvelujen toteuttaminen. Pykälässä säädettäisiin päätöksenteosta, palvelujen **järjestämisessä ja tuottamisessa** huomioon otettavista seikoista sekä vammaisen lapsen ja nuoren palvelujen toteuttamisesta.

Pykälän 1 momentin mukaan sosiaalihuoltolain 45 §:ssä säädetään sosiaalihuoltoa koskevasta päätöksenteosta ja toimeenpanosta. Säännöksellä on tarkennettu hallintolain ja sosiaalihuollon asiakaslain säännöksiä. Sosiaalihuoltolain 45 §:n 1 momentin mukaan asiakkaalla on oikeus saada kirjallinen päätös sosiaalipalvelujen järjestämisestä.

Henkilön oikeusturvan kannalta on tärkeää saada päätös kirjallisena sekä asianmukainen muutoksenhakuohjaus. **Eryteisesti vammaisen asiakkaan oikeusturvan kannalta on tärkeää ottaa huomioon, että päätös ja muut asiaan liittyvät asiakirjat ovat asiakkaalle ymmärrettävässä ja tosiasiallisesti saavutettavassa muodossa.** Kaikki palvelun järjestämiseen liittyvät olennaiset seikat tulisi kirjata muutoksenhakukelpoiseen viranhaltijan päätökseen. Näin voidaan varmistaa vammaisen asiakkaan oikeusturvan toteutuminen myös siinä tilanteessa, että asiakassuunnitelmaa ei ole laadittu tai sen sisällöstä on epäselvyyttä.

YK:n vammaiskomitea on painottanut 19 artiklasta antamassaan yleiskommentissa n:o 5 vuodelta 2017 menettelyllisten prosessuaalisten oikeuksien luomista vammaisille henkilöille siten, että kaikista itsenäistä elämää koskevista päätöksistä on muutoksenhakuoikeus. Komitea korostaa yleiskommentissaan myös oikeussuojan saavutettavuuden (artikla 13) merkitystä.

Sosiaalihuoltolain 45 §:n 1 momentin mukaan kiireellisiä toimenpiteitä koskeva asia on käsiteltävä ja päätös tehtävä viipymättä siten, ettei henkilön oikeus välttämättömään huolenpitoon ja toimeentuloon vaarannu. Sosiaalihuoltolain 45 §:n 2 momentin mukaan päätös on toimeenpantava kiireellisissä tapauksissa viipymättä ja muissa kuin kiireellisissä tapauksissa ilman aiheutonta viivytystä.

Vammaisen henkilön kohdalla on usein kyse välttämättömän huolenpidon turvaamisesta koskevasta päätöksenteosta esimerkiksi päätettäessä asumiseen liittyvien palvelujen kokonaisuudesta tai tietyissä tilanteissa **esimerkiksi vammaisen henkilön työllistyessä tai opintojen alkaessa** henkilökohtaisesta avusta taikka liikkumisen tuesta. Päätökset olisi tällöin tarvittaessa tehtävä viipymättä ja huolehdittava siitä, ettei asiakkaan oikeus välttämättömään huolenpitoon ja riittäviin sosiaali- ja terveyspalveluihin vaarannu.

Sosiaalihuoltolain 45 §:n 2 momentin mukaan päätös on aina toimeenpantava kolmessa kuukaudessa asian vireille tulosta. Aika voi olla tätä pidempi, jos asian selvittäminen erityisestä syystä vaatii pidempää käsittelyaikaa tai toimeenpanon viivästykselle on muu asiakkaan tarpeeseen liittyvä erityinen peruste. Jos palvelua ei ole mahdollista toteuttaa säädettyssä kohtuullisessa ajassa, on asiasta tehtävä kielteinen päätös, josta on mahdollisuus valittaa. Säännöksellä on merkitystä etenkin asumisen tuen kokonaisuutta toteutettaessa. Päätösten toimeenpanossa on aina huolehdittava siitä, ettei toimeenpanon viivyminen vaaranna henkilön välttämättömää huolenpitoa. Säännös antaisi ehdotetun lain mukaisia palveluja koskevien päätösten toimeenpanolle paremman suojan kuin nykyinen vammaispalvelulain 3 a §:n 3 momentin säännös, jossa kolmen kuukauden määräaika päätöksen tekemiselle alkaa hakemuksen teosta, mutta aikaa päätöksen toimeenpanolle ei ole säädetty.

Sosiaalihuoltolain 38 §:n 3 momentin mukaan henkilöille, joiden tuen tarve on pysyvä tai pitkäaikainen, tuki on pyrittävä järjestämään niin, että turvataan palvelujen jatkuvuus. **Palveluiden jatkuvuuden turvaaminen vammaispalveluissa edellyttää pitkäaikaisia päätöksiä. Siksi 5 pykälän 1 momenttiin ehdotetaan lisättäväksi säännös siitä, että lähtökohtana olisi aina toistaiseksi voimassa oleva päätös. Vammaispalvelut ovat välttämättömiä vammaisille henkilöille. Lisäksi vammaisten henkilöiden palvelutarve on pääsääntöisesti pitkäaikaista, usein myös pysyvää ja elämänmittaista. Siksi on tärkeää, että vammaisen henkilö voi luottaa päätök-**

sen pysyvyyteen. Määräaikaisia päätöksiä voisi tehdä silloin, kun se olisi vammaisen henkilön edun mukaista ja sopisi hänen yksilölliseen tilanteeseensa esimerkiksi tiettyyn elämänvaiheeseen. Luonteeltaan määräaikaisia palveluja olisivat esimerkiksi valmennuksena ja tukena toteutettava asumisvalmennus tai liikumistaidon ohjaus. Yleensäkin tavoitteellinen valmennus olisi määräaikaista.

Eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisun 28.10.2014 Dnro 5061/4/43 mukaan ”kun kysymys on sellaisesta palvelusta, jonka tarve on jatkuva, tulisi viranomaisen tehdä palvelua koskevat päätökset siten, että päätös on voimassa toistaiseksi.”

Pykälän 2 momentissa korostetaan velvollisuutta järjestää ja tuottaa vammaispalvelut siten, että henkilön saama apu, tuki ja palvelut vastaavat kaikilta osin vammaisen henkilön yksilöllisiin tarpeisiin. Avun, tuen ja palveluiden sisältö, määrä ja laatu sekä toteuttamistapa muodostavat kokonaisuuden, jonka kaikkien osa-alueiden on toteuduttava asiakkaan toiveiden, tarpeiden ja edun mukaisesti siten, kuin sosiaalihuollon asiakaslaissa ja sosiaalihuoltolain säädetään.

Vammaispalveluja koskevaa päätöstä tehtäessä olisi otettava huomioon palvelutarpeen arvioinnissa ja asiakassuunnitelmaa laadittaessa määritellyt henkilön yksilölliset tarpeet sekä asiakassuunnitelmaan kirjatut tarvittavat palvelut ja niiden toteuttamistapa. Laadukkaiden päätösten edellytyksenä on perusteellisesti yhdessä asiakkaan kanssa toteutettu palvelutarpeen arviointi ja palvelusuunnitteluprosessi. Asiakassuunnitelmaan kirjatusta palvelujen kokonaisuudesta voitaisiin poiketa vain perustellusta syystä. Mikäli avun ja tuen tarpeeseen ei vastata asiakkaan palvelusuunnitteluprosessissa esittämällä tavalla taikka palvelun sisällöstä tai toteuttamistavasta päätetään toisin kuin asiakas on esittänyt, poikkeamisen perusteltu syy on kirjattava päätökseen.

Myös sosiaalihuoltolakiin esitetään perusteluvelvoitetta tilanteissa, joissa viranhaltijan päätös poikkeaa asiakassuunnitelmaan kirjatusta. Tästä säädettäisiin siltä osin muutettavassa sosiaalihuoltolain 45 §:ssä.

Säätelyllä korostettaisiin palvelutarpeen arvioinnin ja asiakassuunnitelman merkitystä ja niiden yhteyttä päätöksentekoon ja päätösten toimeenpanoon sekä asiakkaan osallisuuden ja omien valintojen keskeistä merkitystä päätettäessä hänen palveluistaan ja niiden toteuttamistavasta. Palvelutarpeen arvioinnin ja asiakassuunnitelman merkitys korostuu erityisesti silloin, kun palvelut hankitaan julkisina hankintoina. Palvelun järjestäjän on selvitettävä jokaisen vammaisen henkilön palvelutarve yksilöllisesti. Palvelun järjestäjän ja tuottajan välinen sopimus ei voi määrittää asiakkaalle annettavia palveluita.

Ehdotettu säännös korostaisi **palvelun järjestäjän** sekä palveluntuottajien vastuuta palvelujen sisällöstä ja laadusta **riippumatta siitä, onko kyseessä julkisena hankintana hankittu vai muulla tavoin tuotettu palvelu**. Vammaisen henkilön etua arvioitaessa olisi otettava huomioon, mitä siitä säädetään sosiaalihuoltolain 4 ja 5 §:ssä. Erityisesti olisi kiinnitettävä huomiota siihen, miten eri toimintatavat ja ratkaisut parhaiten turvaavat asiakkaan ja hänen läheistensä hyvinvoinnin, asiakkaan itsenäisen suoriutumisen ja omatoimisuuden vahvistumisen sekä läheiset ja jatkuvat ihmissuhteet, tarpeisiin nähden oikea-aikaisen, oikeanlaisen ja riittävän tuen, mahdollisuuden osallistumiseen ja vaikuttamiseen omissa asioissa sekä kielellisen, kulttuurisen ja uskonnollisen taustan, **toivomuksia, taipumuksia ja muita valmiuksia vastaavan koulutuksen, väylän työelämään sekä osallisuutta edistävän toiminnan**.

Säännös korostaisi sitä, että palvelutarpeen arvioinnin ja asiakassuunnitelman perusteella tehdyt päätökset on toimeenpantava ja toteutettava myös käytännössä siten, että palvelut vastaavat asiakasprosessissa todettuihin yksilöllisiin tarpeisiin ja että yksilön oikeuksien toteutuminen varmistetaan palvelujen toteuttamisen tavasta ja esimerkiksi palvelujen kilpailutuksesta huolimatta. Asiakkaan edun merkitys korostuu valittaessa palvelua ja sen toteuttamistapaa.

Koska palvelun tuottamistavalla on vammaisen henkilön elämän kannalta erittäin suuri merkitys, esitetään vammaispalvelulainsäädännön uudistuksen yhteydessä täydennettäväksi sosiaalihuoltolain asiakassuunnitelmaa koskevaa 39 pykälää siten, että asiakassuunnitelma sisältäisi asiakkaan ja tarvittaessa asiakkaan läheisen ehdotuksen palveluiden toteuttamistavasta, jolla voidaan parhaiten vastata asiakkaan tarpeisiin. Palvelut tulee toteuttaa asiakassuunnitelmaan kirjatulla tavalla, ellei ole perusteltua syytä poiketa siitä.

Eduskunnan oikeusasiamies on todennut 19.9.2020 antamassaan ratkaisussa EOAK/5086/2019: ”Tässä yhteydessä haluan yleisesti korostaa hoito- ja palvelusuunnitelman (tms. asiakassuunnitelma) merkitystä vammaispalveluiden yksilöllisessä suunnittelussa, järjestämisessä ja toteuttamisessa. Palvelusuunnitelma on viranomaisen ja asiakkaan yhteisessä vuorovaikutuksessa laatima ja asiakkaan palvelujen tarvearvioon perustuva toimintasuunnitelma.”

Julkisista hankinnoista ja käyttöoikeussopimuksista annetun lain (1397/2016), jäljempänä hankintalaki, 108 §:n **mukaan hankintayksikön velvollisuutena on ottaa huomioon palvelua koskeva sisältölainsäädäntö ja asiakkaan tarpeet. Säännös on laadittu palvelun käyttäjien yksilöllisten ja pitkäaikaisten sekä toistuvien sosiaalipalvelujen turvaamiseksi. Sopimukset tulee laatia niin, että ne turvaavat palvelun jatkuvuuden ja että sopimuksista ei muodostu kohtuuttomia tai epätarkoituksenmukaisia seurauksia palvelun käyttäjille.** Tämä voi tarkoittaa esimerkiksi sitä, että asiakkaan tarpeen niin vaatiessa hankintasopimukset on tehtävä toistaiseksi

voimassa oleviksi ja niiden pysyvyyteen on muutenkin kiinnitettävä huomiota tarjouspyynnön ja sopimuksen ehtojen laatimisessa.

Vastaavasti sopimusehtoihin, joilla huolehditaan asiakaskohtaisen palvelun jatkuvuudesta, on kiinnitettävä huomiota. Pitkäkestoisessa palvelussa merkityksellisiä ovat myös sopimusehdot, joilla palvelun laatu ja sisältö säilyvät asiakkaan edun mukaisina. Toisaalta asiakkaalla on oltava oikeus myös palveluntuottajan vaihtamiseen elämäntilanteen niin edellyttäessä.

Hankintayksikön on lisäksi sosiaali- ja terveystalvelujen hankinnassa otettava huomioon palvelujen laatuun, jatkuvuuteen, esteettömyyteen, kohtuuhintaisuuteen, saatavuuteen ja kattavuuteen, eri käyttäjäryhmien erityistarpeisiin, käyttäjien osallistumiseen ja vaikutusmahdollisuuksien lisäämiseen sekä innovointiin liittyvät tekijät.

Sosiaali- ja terveystalvelujen hankinnassa palvelun käyttäjien yksilöllisten ja pitkäaikaisten sekä toistuvien hoito- tai sosiaali- ja terveystalvelujen turvaamiseksi hankintayksikön on otettava huomioon käyttäjien erityistarpeet ja kuuleminen siten kuin [siitä säädetään hallintolaissa \(30.12.2003/1361\)](#).

Hankintalain 110 § mahdollistaa sosiaali- ja terveystalvelujen suorahankinnan, jos tarjouskilpailun järjestäminen tai palvelun tarjoajan vaihtaminen olisi ilmeisen kohtuutonta tai erityisen epätarkoituksenmukaista asiakkaan kannalta merkittävän hoito- tai asiakassuhteen turvaamiseksi. Säännöksen tarkoituksena on mahdollistaa yksittäisen asiakkaan tilanteen huomiointi esimerkiksi silloin, kun hänellä on jo olemassa olevia siteitä tietyn palveluntarjoajan palveluihin.

Eduskunnan talousvaliokunta on korostanut kansalaisaloitteeseen (KAA 2/2008 vp) liittyvässä mietinnössään (TaVM/2018 vp), että hankintalaki on menettelytapalainsäädäntöä, jossa säännellään, miten lain soveltamisalaan kuuluva hankinta tehdään. Siinä ei sen sijaan säädetä siitä, mitä, millaista laatua ja millä hinnalla hankitaan. Mietinnön perusteluissa on edelleen todettu, että hankintayksikkö voi myös asettaa haluamansa laatuvaatimukset tarjousvertailuun pääsyy ehdottomiksi edellytyksiksi ja että järjestämistavan valinnassa tulee aina ottaa huomioon vammaisen henkilön oikeuksia ja palvelujen laatua turvaava lainsäädäntö.

Talousvaliokunta muistuttaa myös, että mahdollisia vammais- ja terveystalveluiden järjestämistapoja ovat hankintalain mukaisen kilpailutuksen lisäksi se, että kunta tuottaa palvelut itse, tai se, että palvelut ostetaan ulkopuoliselta palveluntarjoajalta ja loppukäyttäjän annetaan valita palveluntuottajansa esimerkiksi asiakas- setelin tai henkilökohtaisen budjetoinnin avulla.

Palvelujen laadun keskeisiä määrittäjiä ovat asiakkaan yksilölliset avun ja tuen tarpeet sekä asiakkaan esittämät mielipiteet ja toiveet oman elämänsä suhteen. Myös henkilöstön osaaminen ja asiantuntemus ja asiakkaan käyttämän kielen ja kommunikointikeinojen hallitseminen asiakkaiden yksilöllisiin tarpeisiin vastaamiseksi on tärkeää. Palvelun laatua sen suhteen, miten hyvin se toteuttaa edellä mainittuja asiakkaan omia tavoitteita ja näkemyksiä, voidaan arvioida esimerkiksi toiminnan auditoinnin, asiakaspalautteen ja -kyselyjen sekä asiakasraatien perusteella. **Palautejärjestelmät tulee toteuttaa siten, että kaikilla eri tavoin vammaisilla asiakkailla on tosiasiallinen mahdollisuus käyttää niitä.**

Palveluja olisi tarvittaessa oltava saatavilla riittävästi kaikkina vuorokauden aikoina riippumatta esimerkiksi henkilökunnan määrästä tai työvuoroista. Palveluja toteutettaessa olisi myös huolehdittava siitä, ettei valittu toteuttamistapa haittaa vammaisen henkilön omatoimista tekemistä, ajankäyttöä tai sosiaalista kanssakäymistä. Korkein hallinto-oikeus on vuosikirjaratkaisussaan KHO 2002:75 käsitellyt asumispalvelujen järjestämistä yksityiselämän suojan näkökulmasta. Sen mukaan tiloja arvioitaessa tulee ottaa huomioon sekä yleiset asumisen vaatimukset että asukkaiden perusoikeudet kuten yksityisyyden suoja. Ratkaisun mukaan kodinomaisen asuminen edellyttää, että asukkaalla on käytettävissään oma huone. Jokaisen perusoikeutena asumismuodosta riippumatta on turvattu oikeus yksityisyyteen.

Sosiaalihuollon päätöksistä tehtävät hallintovalitukset ajoittuvat usein ajankohtaan, jossa **palvelun järjestäjä on hankittuaan** palveluja kilpailuttamalla päättänyt kokonaispalvelun hankinnasta ja tehnyt hankintasopimuksen **palveluntuottajan kanssa**. Asiakkaan oikeusturvan varmistamiseksi tulisi tällöin huolehtia uuden yksilöpäätöksen tekemisestä, jos palvelujen sisältö tai muu järjestämiseen liittyvä seikka merkittävästi muuttuu aikaisemmasta. Tällöin asiakas voisi tarvittaessa saattaa hankinnan tuloksena saamansa palvelun ja sen, vastaako se hänen tarpeitaan, muutoksenhaussa arvioitavaksi.

Vaikka asiakkaalla ei oikeuskäytännön vahvistaman kannan mukaan ole ehdotonta oikeutta saada palvelua järjestetyksi juuri haluamallaan tavalla, voidaan muutoksenhaussa arvioida myös palvelun järjestämiseen liittyviä menettelyllisiä seikkoja kuten sitä, onko järjestämistä vastaava taho huolehtinut asianmukaisesti asiakkaan kuulemisesta **sekä avun ja tuen tarpeiden selvittämisestä** ja ottanut hänen toivomuksensa ja mielipiteensä huomioon sosiaalihuollon asiakaslain edellyttämällä tavalla (KHO: 2017:95; EOA 31.10.2006, Dnro 2928/0/04).

Hankintamenettelyssä tehdyt ratkaisut voivat vaikuttaa niin merkittävästi sopimuskaudella tehtäviin sosiaalihuollon yksilöpäätöksiin, että näihin päätöksiin kohdistetussa muutoksenhaussa voitaisiin arvioida hankintamenettelyssä tehtyjä ja asian arvioimisen kannalta merkityksellisiä ratkaisuja. Ratkaisut voisivat tulla arvioitaviksi joko siten,

että niistä ilmenee sellaista olennaista tietoa, jota yksilöpäätöksessä ei ole nimenomaisesti todettu, tai siten, että on havaittavissa ristiriitaa hankinnan sisällön tai palvelutason ja sen jälkeen tehdyn yksilöpäätöksen sisällön välillä. Korkein hallinto-oikeus katsoi ratkaisussaan KHO 29.4.2014 taltio 1447, että hyvän hallinnon mukaisesti kunnan on vammaispalvelulain 8 §:n 2 momentin mukaisia lakisääteisiä tehtäviä hoitaessaan kiinnitettävä erityistä huomiota palvelun jatkuvuuden turvaamiseen. Määräaikaisia päätöksiä tehtäessä palvelu on siten myönnettävä riittävän pitkäksi ajaksi ja uusi päätös on tehtävä riittävän ajoissa ennen edellisen päätöksen voimassaoloajan päätymistä.

Vammaisen henkilön mahdollisuudet vaikuttaa palvelujen suunnitteluun, tuottamistapaan ja toteuttamiseen sekä pitkäaikaiset ja joustavat ammattitaitoisesti tehdyt sopimukset palvelunjärjestäjän ja -tuottajan välillä sekä tehokas valvonta yhdessä pitkäaikaisten yksilöpäätösten kanssa parantaisivat luottamusta palvelujen pysyvyyteen ja lisäisivät vammaisten henkilöiden elämänlaatua ja oikeusturvaa.

Palvelun järjestäjän olisi huolehdittava siitä, että asiakkaan itsemääräämisoikeus ja osallisuus toteutuvat yhdenvertaisesti palveluissa niiden tuottajasta tai toteuttamisesta riippumatta. **Asiakkaan tulee saada näkemyksensä muodostamiseen ja ilmaisemiseen tarvitsemansa tuki tarvittaessa tämän lain x §:n perusteella myönnettävänä valmennus- ja tukipalveluun kuuluvana päätöksenteon tukena.**

Eduskunnan oikeusasiamies katsoi ratkaisussaan 12.12.2013 Dnro 3984/4/12, että kunnan sosiaalihuollosta vastaavalla toimielimellä oli velvollisuus valvoa markkinoilta hankitun sosiaalipalvelun laadun toteutumista. Kunnallisen toimielimen ja sen alaisten viranhaltijoiden oli ryhdyttävä asianmukaisiin toimenpiteisiin, mikäli palvelun laadussa oli puutteita, tai jos palvelun järjestäminen vaaransi asiakkaana olevien henkilöiden yksilöllisen edun toteutumisen. Ratkaisussa todettiin edelleen: "Kunnan on järjestäessään palvelutuotantaan ostamalla palveluja yksityiseltä palveluntuottajalta varmistuttava kaikilta osin palvelujen laadusta ja niiden sopivuudesta palveluja annettaessa. Sosiaalihuollon asiakkaalla on aina oikeus myös kääntyä palvelun järjestäjänä olevan kunnan puoleen, mikäli palvelun tuottamisessa tapahtuu virheitä tai palvelua ei voida antaa häiriöttömästi. Tämän palautteen perusteella palvelunjärjestäjän ja ostajana olevan kunnan on ryhdyttävä asianmukaisiin toimenpiteisiin mahdollisten palvelujen järjestämisessä havaittujen virheiden korjaamiseksi." **Sama vastuu on jatkossa järjestämisvastuussa olevalla hyvinvointialueella.**

Pykälän 3 momentissa **säädetään palvelun järjestäjän velvollisuudesta huolehtia, että vammaisen henkilön eri lakien perusteella järjestettävät palvelut muodostavat yhtenäisen tämän lain tarkoitusta toteuttavan kokonaisuuden. Palvelun jär-**

jestäjän on lisäksi huolehdittava vammaisen henkilön palvelukokonaisuutta tukevien perheenjäsenten ja muiden hänelle läheisten henkilöiden palveluista silloin, kun ne liittyvät kiinteästi vammaisen henkilön tukemiseen. Tällainen palvelu on esimerkiksi muuttovalmennus. Ehdotetun lain mukaisten palvelujen kokonaisuuksista olisi tarvittaessa tehtävä päätös sosiaalihuoltolain 46 §:n mukaisesti.

Sosiaalihuoltolain 46 §:ssä säädetään niiden päätösten tekemisestä, joiden tarkoituksena on yhdessä turvata erityistä tukea tarvitsevan lapsen tai muun erityistä tukea tarvitsevan asiakkaan välttämätön huolenpito ja toimeentulo sekä terveys ja kehitys. Tehtäessä vastaavanlaisia päätöksiä ehdotetun lain mukaisista palveluista olisi otettava huomioon vammaisen henkilön palvelutarpeen arvioinnin ja asiakassuunnitelman lisäksi terveydenhuollon, varhaiskasvatuksen ja perusopetuksen sekä työ- ja elinkeinohallinnon palveluja koskevat suunnitelmat.

Sen lisäksi, mitä sosiaalihuoltolain 4 ja 5 §:ssä säädetään asiakkaan ja lapsen edusta, vammaisen lapsen ja nuoren palvelujen toteuttamisessa on otettava huomioon lapsen tai nuoren ikä ja kehitysvaihe, **kieli- ja kulttuuristausta sekä kommunikointikeino**, mielipide, perhesuhteet ja muut läheiset ihmissuhteet sekä osallisuus ja toimintamahdollisuudet lapsen tai nuoren omassa toimintaympäristössä. Palvelut on toteutettava siten, että ne turvaavat **ensisijaisesti** lapsen ja nuoren hyvinvoinnin ja kehityksen **tukien hänen voimavarojaan ja vahvuuksiaan. Sen lisäksi palveluiden on tarpeen mukaan tuettava koko perheen toimintakykyä, osallisuutta ja jaksamista.**

Pykälän 4 momentissa säädettäisiin siitä, miten vammaisen lapsen ja nuoren ikä, kehitysvaihe, perhesuhteet, muut läheiset ihmissuhteet ja osallisuus sekä toimintamahdollisuudet omassa toimintaympäristössä otettaisiin huomioon palveluista päätettäessä ja niitä toteutettaessa. Lapsen ja nuoren mielipiteen selvittämisen ja osallisuuden tukemisesta palveluprosessissa säädettäisiin 4 §:n 4 momentissa.

Vammaisen lapsen palvelujen kokonaisuuden olisi toteutettava lapsenhuoltolain 1 §:n säännöstä, jonka mukaan lapsen huollon tarkoituksena on turvata lapsen tasapainoinen kehitys ja hyvinvointi lapsen yksilöllisten tarpeiden ja toivomusten mukaisesti. Huollon on turvattava myönteiset ja läheiset ihmissuhteet erityisesti lapsen ja hänen vanhempiensa välillä. Lapselle on turvattava hyvä hoito ja kasvatusta sekä lapsen ikään ja kehitysvaiheeseen nähden tarpeellinen valvonta ja huolenpito. Lapselle on pyrittävä antamaan turvallinen ja virikkeitä antava kasvuympäristö sekä lapsen taipumuksia ja toivomuksia vastaava koulutus. Lasta on kasvatettava siten, että lapsi saa osakseen ymmärtämystä, turvaa ja hellyyttä. Lasta ei saa alistaa, kurittaa ruumiillisesti eikä kohdella muulla tavoin loukkaavasti. Lapsen itsenäistymistä sekä kasvamista vastuullisuuteen ja aikuisuuteen on tuettava ja edistettävä. Kaikki tämä olisi otettava huomioon myös vammaisen lapsen palveluista päätettäessä sekä niitä toteutettaessa.

Vammaisen lapsen palveluntarpeita arvioitaessa ja tarvittavista palveluista päätettäessä pitää huomioida perheen kokonaistilanne ja esimerkiksi vanhempien ja sisarusten tarvitsema tuki.

Vammaisen lapsen ja nuoren tarpeet vaihtelevat iän ja kehitysvaiheen mukaan. Pienen lapsen kohdalla tärkeimpiä ovat ne palvelut, jotka turvaavat hänen oikeutensa ja mahdollisuutensa asua oman perheensä kanssa. Lapsen varttuessa tärkeään rooliin nousevat lisäksi ne palvelut, jotka mahdollistavat lapsen itsenäistymisen ja osallistumisen yhteisöön ja yhteiskuntaan.

Vammaisen lapsen ja nuoren palveluissa olisi otettava huomioon se, miten palvelut edistävät lapsen ja nuoren kehityksen kannalta tärkeitä ja turvallisia ihmissuhteita sekä turvaavat niiden jatkuvuutta. Palvelut olisi järjestettävä siten, että ne mahdollistavat vammaisen lapsen ja nuoren asumisen oman perheensä kanssa. Jos vammaisen lapsi tai nuori ei asu oman perheensä kanssa, olisi turvattava hänen oikeutensa tavata vanhempiaan, sisarusiaan ja muita hänelle läheisiä henkilöitä ja pitää heihin muutenkin yhteyttä. Lapsen asuinpaikan etäisyys ei saisi muodostua lapsen ja hänelle läheisten henkilöiden yhteydenpidon esteeksi.

Lapsen ja nuoren oma toimintaympäristö sekä osallisuus ja toimintamahdollisuudet siinä kattavat myös tämän kielellisen ja kulttuurisen taustan. Näin ollen kieli ja kulttuurinen tausta olisi otettava huomioon osana osallisuutta ja toimintamahdollisuuksia omassa toimintaympäristössä ja siten myös palvelujen toteuttamisessa. **Perustuslain 17 §:ssä säädetään oikeudesta omaan kieleen ja kulttuuriin. Suomen- ja ruotsinkielisillä on oikeus käyttää viranomaisessa asioidessaan omaa kieltään. Saamelaisilla alkuperäiskansana sekä romaneilla ja muilla ryhmillä on oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan. Saamelaisten oikeudesta käyttää saamen kieltä viranomaisessa säädetään lailla. Viittomakieltä käyttävien sekä vammaisuuden vuoksi tulkitsemis- ja käännösapua tarvitsevien oikeudet turvataan lailla.**

Lapsen kielellisistä oikeuksista säädetään myös YK:n vammaissopimuksen 2, 3, 21 ja 30 artikloissa sekä alkuperäiskansoihin kuuluvan oikeudesta nauttia omasta kulttuuristaan ja käyttää omaa kieltään LOS 30 artiklassa. Lisäksi sotejärjestämislakiehdotuksen 5 §:ssä säädetään kattavasti palveluissa käytettävästä kielestä.

Lapsen aktiivisen oman toimijuuden tukeminen edellyttää sitä, että lapsi nähdään myös perheestään erillisenä yksilönä, jolla voi olla omia mielenkiinnon kohteita ja niihin liittyviä palvelutarpeita. Itsenäistyminen perheestä ja oman identiteetin rakentaminen edellyttävät, että lapsi pystyy osallistumaan myös perheen ulkopuoliseen toimintaan, kuten harrastamaan ja liikkumaan kaverien kanssa. Vammaiselle lapselle ja

nuorelle on hänen itsenäistymisensä tueksi ja yhdenvertaisuuden toteuttamiseksi tarvittaessa järjestettävä näihin toimintoihin myös oman perheen ulkopuolista apua silloin kun saman ikäiset vammattomat lapset ja nuoret osallistuvat eri tilanteisiin itsenäisesti ilman vanhempia. Lapsen ja nuoren omaa aktiivista osallisuutta ja toimijuutta edistäviä palveluja olisivat lähinnä ehdotetun lain mukaiset henkilökohtainen apu, valmennus ja tuki, lyhytaikainen huolenpito sekä liikkumisen tuki.

Korkein hallinto-oikeus totesi ratkaisussa KHO:2018:64, että vammaispalvelulain mukaisia palveluja järjestettäessä vaikeavammainen lapsi on erityisen tuen tarpeessa nuoren ikänsä ja vaikeavammaisuutensa vuoksi. Tämän takia kunnan tuli kiinnittää erityinen huomio vuonna 2002 syntyneen A:n etuun ja itsenäistymisen tukemiseen vammaispalvelulain mukaisia palveluja järjestäessään. Korkein hallinto-oikeus arvioi, että A:n itsenäinen liikkuminen ilman vanhempia ja kuljetuspalvelun omatoiminen käyttö muodostui hänelle kohtuuttoman vaikeaksi matkapalvelun kautta järjestettynä hänen vaikean sairautensa ja siitä johtuvien toimintarajoitteiden takia. A tuli tämän vuoksi edelleen irrottaa matkapalvelun käytöstä. Korkein hallinto-oikeus kiinnitti päätöksessään huomiota siihen, että vammaispalvelulain mukaisia palveluja järjestettäessä vaikeavammainen lapsi on erityisen tuen tarpeessa nuoren ikänsä ja vaikeavammaisuutensa vuoksi. Tämän takia, kun kysymyksessä on vaikeavammainen lapsi, kunnan tulee lisäksi kiinnittää erityinen huomio lapsen etuun ja itsenäistymisen tukemiseen palvelua järjestäessään. Korkein hallinto-oikeus katsoi, että arvioitaessa sitä, millä tavoin A:lle myönnetty kuljetuspalvelu tulee järjestää, on lääketieteellisen selvityksen lisäksi otettava huomioon hänen ikäänsä liittyvä tarve itsenäistymiseen ja itsenäiseen liikkumiseen ilman vanhempia.

1.2 Laki sosiaalihuoltolain muuttamiseksi

36 §. *Palvelutarpeen arviointi.* Pykälään ehdotetaan lisättäväksi eräitä ehdotetun vammaispalvelulain säätämisen johdosta tarvittavia vammaisia henkilöitä koskevia tarkennuksia sekä kaikkia asiakkaita koskeva palvelutarpeen arvioinnin sisältöä määrittävä täsmennys.

Pykälän 2 momenttiin lisättäisiin uusi 3 kohta, jonka mukaan aikaisemmin säännöksessä määriteltyjen ryhmien lisäksi henkilön, joka hakee vammaispalvelulain (/) perusteella palveluja, palvelutarpeen arvioinnin tekeminen olisi aloitettava momentissa säädetyssä määräajassa. Kiireellisessä tapauksessa palvelutarpeen arviointi on aloitettava välittömästi siten kuin sosiaalihuoltolain 36 §:n 1 momentissa säädetään. Muussa tapauksessa palvelutarpeen arviointi olisi aloitettava viimeistään seitsemäntenä arkipäivänä sen jälkeen, kun vammainen henkilö taikka hänen laillinen edustajansa, omaisensa, läheisensä tai muu henkilö taikka viranomainen on ottanut yhteyttä sosiaalipalveluista vastaavaan tahoon palvelutarpeen selvittämiseksi tai palvelujen saamiseksi.

Vammaisten henkilöiden palvelutarpeen arviointia ja suunnittelua sekä yleiset palvelujen toteuttamista koskevat säännökset ehdotetaan vammaispalvelujen uudistuksen jälkeen olevan sosiaalihuoltolaissa, eikä niistä siis säädettäisi enää erikseen uudessa vammaispalvelulaissa. Vammaisten henkilöiden palvelutarpeen arviointi olisi kuitenkin perusteltua turvata riittävällä tavalla yleislainsäädännössä ja yhdenvertaisesti muun muassa iäkkäiden henkilöiden kanssa. Määräajassa tapahtuva palvelutarpeen arviointi turvattaisiin ehdotetussa laissa tarkoitetuille vammaisille henkilöille saman sisällöisenä kuin siitä säädetään nykyisen vammaispalvelulain 3 a §:n 1 momentissa.

Pykälän 4 momenttiin lisättäisiin säännös, jonka mukaan **arvioitaessa** henkilön toimintakykyä ja palvelutarvetta **erilaisissa toimintaympäristöissä, olisi otettava huomioon henkilön elämäntilanne kokonaisuudessaan.**

Ehdotettu lisäys koskisi kaikkia asiakasryhmiä, ei vain vammaisia henkilöitä, mutta erityisesti vammaisen henkilön elämäntilanteen ja elinolosuhteiden perusteellinen selvittäminen sekä niissä arvioitavissa olevien muutosten tunnistaminen auttavat palvelujen laadukkaassa toteuttamisessa sekä mahdollisten palvelutarpeen vaihtelujen ja muutosten ennakoinnissa. Elämäntilanne ja esimerkiksi perhesuhteet vaikuttavat monin tavoin palvelujen tarpeeseen. Esimerkiksi työssäkäyvän ja eläkkeellä olevan henkilön palvelutarve saattaa olla hyvin erilainen. Lisäksi elinolosuhteet, kuten asuin ympäristön esteettömyys tai esteellisyys sekä sääolosuhteet, vaikuttavat esimerkiksi liikumisessa tarvittavaan apuun. Henkilön toimintakyky olisi arvioitava henkilön omassa asuin- ja toimintaympäristössä. Esimerkiksi näkövammaisen henkilö tai henkilö, jolla on tiedollisiin taitoihin tai hahmotukseen liittyvä toimintarajoite, saattaa suoriutua ilman apua tutussa ympäristössä, mutta vieraassa ympäristössä avun tarve saattaa olla suurempi. Palvelutarpeen arvioinnissa olisi otettava huomioon myös tiedon saavutettavuuteen liittyvät näkökulmat. Palvelujen tarve vähenee, jos henkilö saa tietoa itselleen ymmärrettävässä muodossa **ja omalla kielellään tai muulla asiakkaalle ymmärrettävällä kommunikaatiokeinolla**, ja voi näin hyödyntää muun muassa kaikille kunnan ja maakunnan asukkaille tarkoitettuja palveluja.

Pykälän 5 momenttiin ehdotetaan lisättäväksi, että vammaisten henkilöiden itsemääräämisoikeuden kunnioittamiseen olisi kiinnitettävä erityistä huomiota lasten ja nuorten ja muiden erityistä tukea tarvitsevien henkilöiden ohella. Lisäksi momenttiin lisättäisiin viittaus, jonka mukaan vammaisen henkilön palvelutarvetta arvioitaessa on lisäksi noudatettava, mitä vammaispalvelulaissa säädetään. **E erityisen tärkeä on lain 3 §, jossa säännellään vammaisen henkilön osallistumisen ja osallisuuden tukemisesta.**

39 §. Asiakassuunnitelma. Asiakkaan todellisten tarpeiden mukainen palvelujen kokonaisuus on mahdollista suunnitella vain **yhdessä** asiakkaan **ja tarvittaessa hänen läheisensä kanssa.**

Pykälän 2 momentissa olevaan luetteloon ehdotetaan lisättäväksi toimintakyvyn ja -rajoitteiden arvioinnin lisäksi henkilön voimavarot, tavoitteita, elämäntilannetta ja palvelujen toteuttamistapaa kuvaavia uusia kohtia. Sen lisäksi luettelon järjestystä esitetään muutettavaksi siten, että luettelo lähtee henkilön omista voimavaroista ja tavoitteista, koska vasta niiden pohjalta voidaan lähteä suunnittelemaan palveluita ja niiden toteuttamistapaa.

Kokonaisuuden suunnittelu käsittää valinnan tekemisen erilaisten avun ja tuen muotojen sekä eri palvelujen ja niiden toteuttamistavan välillä. Asiakkaan näkemys hänen palvelutarpeitaan vastaavasta toteuttamistavasta tulisi selvittää. Asiakassuunnitelman tulisi sisältää asiakkaan palvelutarpeen edellyttämässä laajuudessa henkilön ja työntekijän yhteisen näkemyksen henkilön toimintakyvystä erilaisissa tilanteissa ja toimintaympäristöissä. Jos henkilön ja työntekijän näkemykset poikkeavat toisistaan, molempien näkemykset olisi kirjattava suunnitelmaan. Jos asiakkaan näkemyksestä palveluista päätettäessä poikettaisiin, se tulisi sosiaalihuoltolain 45 §:n mukaisesti perustella päätöksessä.

Myös ennalta arvioitavissa olevien muutosten merkitys ja niihin varautuminen olisi mahdollisuuksien mukaan kirjattava asiakassuunnitelmaan. Muutokset toimintakyvyssä voivat liittyä henkilöön itseensä, hänen perheeseensä tai häntä koskeviin ympäristötekijöihin taikka palvelujen järjestämisessä tai toteuttamisessa tapahtuviin tekijöihin. Henkilöön itseensä liittyviä muutoksia voisivat olla esimerkiksi sairauden eteneminen tai muut muutokset vamman aiheuttamassa toimintarajoitteessa, lapsen kasvu ja kehitys, asunnon vaihto ja erilaiset muutos- ja nivelvaiheet opinnoissa, työssä tai muussa elämäntilanteessa. Palvelujen järjestämisessä ja toteuttamisessa tapahtuvia muutoksia voisivat olla esimerkiksi palvelun toteuttajan sairastuminen taikka palvelutoiminnan lopettaminen myynnin tai kilpailutuksen seurauksena.

Pykälän 3 momentin mukaan asiakassuunnitelma on tarkistettava tarvittaessa, käytännössä silloin, kun asiakkaan tuen tarpeissa tapahtuisi hänen palvelutarpeeseensa vaikuttavia muutoksia. Jos sosiaalihuollon asiakkuus kestää pidemmän aikaa, asiakassuunnitelmaa on tarvittaessa tarkistettava ja täydennettävä. Nykyisen vammaispalvelulain säännöksen mukaan palvelusuunnitelma on tarkistettava, jos vammaisen henkilön elämäntilanteessa, toimintakyvyssä, avun tarpeissa tai olosuhteissa tapahtuu muutoksia sekä muutoinkin tarpeen mukaan. Tätä periaatetta ei olisi tarkoitus muuttaa, vaikka vammaisten henkilöiden asiakassuunnitelmasta tai sen tarkastamisesta ei ole erikseen ehdotettu säädettävän tämän lain olemassa olevaa sääntelyä täsmällisemmin.

3 Muita huomioita

Varsinaisen toimeksiantonsa lisäksi työryhmän jäsenet halusivat kiinnittää huomiota seuraaviin asioihin:

1. Uuden vammaispalvelulainsäädännön toimeenpanoon, seurantaan ja vaikutusten arviointiin on kiinnitettävä erityistä huomiota. Toimeenpanossa on huolehdittava kattavasta koulutuksesta ja tiedottamisesta. Seurannan ja arvioinnin tulee perustua tutkittuun tietoon ja niitä toteutettaessa on otettava huomioon myös uudistuksen yhdyspinnat muihin palveluihin, kuten kuntoutukseen.
2. Vammaisten henkilöiden yhdenvertaisen osallisuuden toteutuminen edellyttää, että tuetun päätöksenteon järjestelmää, mukaan lukien säännökset ja käytännön toteutus, kehitetään Suomessa YK:n vammaissopimuksen pohjalta.
3. Raportissa on korostettu asiakkaan valinnanmahdollisuuksia palveluja toteutettaessa. Valinnanmahdollisuuden toteutuminen edellyttää, että palvelujen järjestäjän käytössä on monipuolisia palveluiden toteuttamistapoja ja että palvelujen hankintoja tehdään joustavasti hyödyntäen hankintalain tarjoamia mahdollisuuksia, kuten esimerkiksi suora hankintamennettelyä. Lisäksi palvelujen tuottamiseen on kehitettävä aktiivisesti uudenlaisia tapoja, kuten henkilökohtaista budjetointia.
4. Vammaisjärjestöjen kokemuksen mukaan hankintalain 108 § on sisällöltään hyvä, mutta pykälän käytännön merkitystä heikentää se, että asiakas ei ole asianosainen hankintalain muutoksenhakuprosessissa. Vammaisjärjestöt toivovat tähän muutosta.
5. Sosiaalihuollossa hankintoja tekevien osaamista palvelujen toteuttamistavoista tulee edelleen parantaa lisäämällä koulutusta ja tietoa esimerkiksi siitä, missä tilanteissa hankintalain 110 §:n mukaisia suora hankintoja voidaan ja on perusteltua tehdä. Myös osallisuuden edistämisestä tarvitaan koulutusta.
6. Subjektiiivisina oikeuksina turvatut vammaispalvelut, kuten asumisen tuki, henkilökohtainen apu sekä valmennus ja tuki ovat välttämättömiä vammaisten henkilöiden perusoikeuksien toteutumisen kannalta. Siksi vammaispalvelulainsäädännön uudistuksen vaikutuksia vammaisten henkilöiden oikeusturvan toteutumiseen tulee seurata aktiivisesti. Vammaisjärjestöt toivovat lisäksi, että subjektiiivisina oikeuksina turvattujen vammaispalvelujen osalta säädettäisiin poikkeus hallintoprosessilain mukaisesta valituslupaedellytyksestä korkeimpaan hallinto-oikeuteen.

7. Saamelaiskäräjät ehdottavat, että palvelujen tuottamistavan valinnassa tulee tehdä mahdolliseksi myös saamenkielisten palvelujen hankinta rajayhteistyönä. Keskeisessä asemassa ovat lainsäädännöllisten rajayhteistyön esteiden purkaminen. (Lisätietoa: <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/162055>)
8. Kuurojen liitto korostaa, että lapsen oikeus viittomakieleen tulee varmistaa sekä silloin, kun kuulevien vanhempien perheessä on kuuro lapsi, että silloin, kun viittomakielisillä vanhemmilla on kuuro tai kuuleva lapsi. Lapsen jääminen ilman äidinkieltä tai puutteellisen kielenkehityksen vuoksi vaikuttaa lapsen emotionaaliseen, sosiaaliseen, kognitiiviseen sekä älylliseen kehitykseen.

Liitteet

Työryhmän asettamispäätökset 13.12.2019:

https://api.hankeikkuna.fi/asiakirjat/5cf75709-8ddb-453e-bca9-cc5c7ebc30db/60f5e901-f62a-4e15-b954-2748f8e9cadb/ASETTAMISPAA-TOS_20191220155219.PDF

Työryhmän jatkoaikaa koskeva päätös 9.4.2020:

https://api.hankeikkuna.fi/asiakirjat/5cf75709-8ddb-453e-bca9-cc5c7ebc30db/c08c7f21-848b-43a9-bbda-858f0753c86d/PAA-TOS_20201130093145.PDF

Invalidiliiton lausuma 9.11.2020: https://api.hankeikkuna.fi/asiakirjat/5cf75709-8ddb-453e-bca9-cc5c7ebc30db/c9c972b3-e85d-416e-9572-be7f5bca1f23/KANNAN-OTTO_20201125090725.pdf

Kehitysvammaisten Palvelusäätiön lausuma 9.11.2020: https://api.hankeikkuna.fi/asiakirjat/5cf75709-8ddb-453e-bca9-cc5c7ebc30db/eeaba462-7563-4653-8001-a78a9e2df9da/KANNANOTTO_20201124145539.pdf

Kehitysvammaliiton lausuma 9.11.2020: https://api.hankeikkuna.fi/asiakirjat/5cf75709-8ddb-453e-bca9-cc5c7ebc30db/0b68abaa-1363-4c5b-9680-c2f30b36117d/KANNAN-OTTO_20201124144939.pdf

Suomen Kuntaliiton lausuma 10.11.2020: https://api.hankeikkuna.fi/asiakirjat/5cf75709-8ddb-453e-bca9-cc5c7ebc30db/366a3d3e-c53f-4afa-8f96-aa5aacf9f317/KANNANOTTO_20201124145908.pdf

JULKAISUJEN LATAAMINEN:
julkaisut.valtioneuvosto.fi

ISSN 2242-0037 (PDF)
ISBN 978-952-00-8419-6 (PDF)